

ተመራማሪ ባህልን ስነ-ጥበባውን ሰሎሞን ጸሃዩ፡

“ደቂ-ሰብ፡ ከም ዝጥዕሞም ገይሮም

ኣብ ባህሪ ክነብሩ፡ ባህሊ ፈጠሮም ”

ተመራማሪ ባህልን ስነ-ጥበባውን ሰሎሞን ጸሃዩ፡ ደራሲ ናይተን “ሳሕል - ሕሩይ ግጥሚታት ቃልሲ” ዘርእሲታ ዝበዝሑ ኣብ ሜዳ ዝተደርሱ ግጥሚታት ዝሓዘት - ኣብ 1994 ዝተሓትመትን፡ “ማሰን መልቀስን ቀዳሞት” ዝሰመያ ኣብ 2012 ዘሕተማ ዓባይ መጽሓፍ ኣፋዊ ያታ ቋንቋ ትግርኛን እዩ። ሰሎሞን፡ ካብ 1979 ጀሚሩ ንልዕሊ 40 ዓመት ኣብ ባህልን ስነ-ጥበብን ዝሰርሐ ምኡር ሞያተኛ እዩ።

ኤፍረም ሃብተጽዮን

ሓዳስ ኤርትራ

ናይ ሎሚ ዕዱም ጋሻና ገይርናዮ ኣሎና፡ ሰናይ ንባብ! ባህልን ስነ-ጥበብን ዝብሉ ኣምራት ብኸመይ እዮም ዝግለጹ?

ባህሊ ኣዝዩ ሰፊሕዮ። ደቂ-ሰብ ዝሓስቡዎ፡ ዝብሉዎ፡ ዝገብሩዎ፡ ዝሰርሕዎ ኩሉ ኣብ ባህሊዮ ዝሕቁፍ። ብሓጺሩ፡ ኣእምሮን ኢድን ደቂ-ሰብ ዝሓለፎ ዘበለ ኹሉ ኣካል ባህሊ እዩ። ካብ ባህሊ ወጸኢ ዘሎ፡ ባህሪ ጥራይ እዩ። ባህሪ ወይ ተፈጥሮ ድማ ንባህሊ ኣዝዩ ኣገዳሲ እዩ። ነዚ ብዝምልከት፡ ነዛ እንነብረላ

ዓለም አብ ክልተ መሰረታዊ ክፋላት ክንመቐላ ንክእል። ሓደ፡ እቲ ውጽኢት ባህሊ ኾይኑ፡ ብናይ ደቂ-ሰብ ሓሳብ፡ ተግባር፡ ስራሕ፡ ብሂል፡ . . . ዝሓለፈ ክኸውን እንከሎ፡ እቲ ኻልኣይ ከኣ፡ ካብዚ ወጻኢ ኰይኑ፡ ኢድ ደቂ-ሰብ ዘይሓለፎ፡ ተፈጥሮ ወይ ባህሪ እንብሎ እዩ።

ስነ-ጥበብ?

ስነ-ጥበብ፡ ከምቲ ኻልእ ተምሳላት ባህሊ፡ ውጽኢት ሓሳብ፡ ብሂል፡ ተግባርን ዕዮን ደቂ-ሰብ ስለ ዝኾነ፡ ኣካል ባህሊ'ዩ። ግን እንታይ ዓይነት ባህሊ? እንታይ ዓይነት ክፋል ባህሊ እዩ ስነ-ጥበብ? ዝብል ሕቶ ኸኣ ይስዕብ። ነናቶም ፍሉይ ኣገባብ ኣገላልጻ ስለ ዘለዎም። መብዛሕትኡ ግዜ፡ ካብ ብንጽል ብረባሕታ ስነ-ጥበባት ተባሂሎም ዝጽውዑ፡ ስነ-ጽሑፍ፡ መዚቃ፡ ትያትር፡ ትልሂት፡ ቅብኣ፡ ቅርጻ፡ ኢደጥበብ፡ ፊልም፡ ወዘተ. ንባህሊ፡ ኮታ ንኣነባብራ ደቂ-ሰብ ብሓፈሻ፡ ስምዒት ብዝትንክፍ፡ ረቂቕን መሳጥን መንገዲ ዘንጸባርቕ ክፋል ባህሊ እዮም። ነዚ ናይ ምግላጽ ተራኣም ንምጉላሕ ድማ፡ ስነ-ጥበባት፡ ምግላጽ ዝተግባሮም ክፋል ባህሊ ብዝብል ትርጉም፡ 'ገላጺ ባህሊ' እውን ይበሃሉ እዮም። ስነ-ጥበባት ግን፡ ንባህሊ ጥራይ ኣይኮኑን ዝገልጹ። ንባህሪ'ውን ይገልጽዎ እዮም። ንባህሪ ከም ዘለዎ ንበይኑ፡ ዝበዝሕ ግዜ ኸኣ፡ ሰብ ምስ ባህሪ ንዝገብሮ ምውሳኔን ርክብን ይገልጹ። ስለዚ፡ ስነ-ጥበብ፡ ንባህሊ፡ ካብ ባህሊ ሓሊፉ ኸኣ ንባህሪ ዝገልጽ ክፋል ባህሊ እዩ። ንስነ-ጥበባት ካብ ካልኣት ኣገባባት ኣገላልጻ ዝፈልዮ እንታይ እዩ? እቲ ኣገላልጻ ስምዒት ክትንክፍ ብዝክእል፡ ባህታ ብዝፈጥር፡ ጽባቕ ብዘለዎ፡ ስለ-ኣእምሮ ብዝቐርጽ ፈጠራዊ ኣገባብ፡ እናኣሓጎሱ፡ ተምሳጥ እናሕደረ፡ እናኣገረመ፡ . . . ዝደልዮ መልእኽቲ ዘመሓላልፍ ምጻኑ እዩ። ጥበብ ወይ ፈጠራ ዘብሎ ኸኣ፡ ንህይወት - ማለት፡ ሰብኣዊ ንጥፊትን ተመኩሮን፡ ልክዕ ከም ዘለዎ ዘይኮነስ፡ ወካሊ ብዝኾነ ኣገባብ ወይ ብትእምርታዊ መንገዲ ከርኢ ዝክእል መሃሪ፡ ኣዘናጋዒ፡ ኣሕሳብን ኣመራማርን ምህዞ ስለ ዝኾነ እዩ። “ካብ ምስ ጸላኢኻ መኣድስ ምስ ፈታዊኻ መንገዲ።” ዝብል ምስላ እንተ ኣስተማቂርና፡ ንኣብነት - እቲ ክፍቶ ዝግብኦ ዓንጋልን ጥዑምን መኣዲ፡ ብሰንኪ ጸላኢኻ ከም ትሕሰጥ፡ እቲ ይትረፈኒ ክትብሎ ዝግባእ ኣድካሚ ጉዕዞ እግሪ ወይ መንገዲ ድማ፡ ንፈታዊኻ ክትብል ከም እትመርጸ ዘመልክት፡ ጥበባዊ ኣገላልጻ ፍቕርን ጽልእን ኮይኑ ንረክቦ።

ባህሊ ውጽኢት ባህሪ ድዩ?

ባህሊ፡ ውጽኢት ናይቲ ደቂ-ሰብ ኣብ ንሓድሕዶምን ምስ ባህሪን ዘለዎም መስተጋብር (interaction) እዩ። ሰብ፡ ብዘይ ባህሪ ወይ ተፈጥሮ፡ ህይወት

ክህልዎ ወይ ክነብር ስለ ዘይክእል፡ ብዘይ ባህሪ፡ ሕብረተሰብ፡ ስለዚ ኸኣ ባህሊ ክህሉ ኣይክእልን እዩ። ዓቢ ክፋል ባህሊ እምበኣር፡ ቦቲ ሰፊርን መናበርን ደቂ-ሰብ ዝኾነ ባህሪ ዝተጸልወን ከም ውጽኢት ናይቲ ሰብ ምስኡ ዝገብሮ ርክባት ዝተፈጥረን እዩ። ኣብዛ ፕላኔት መሬት፡ ደቂ-ሰብ ንጸጋታት ምድሪ፡ ባሕርን ሰማይን ብሳላ ባህሊ ኣብ ጥቕምም እናኣውዓሉ ማሕበራዊ ህይወት ኣማዕቢሎም - ስልጣኔ ተኸሎም። ከም ዝጥዕምም ገይሮም ኣብ ባህሪ ክነብሩ፡ ባህሊ ፈጠሮም። ባህሪ፡ ሓደ ዓይነት ባህሊ ኣብ ምምዕባል ዘለዎ ጽልዎ ንምግንዛብ፡ ነዚ ዝስዕብ ቀሊል መረድኢ ነስተብህል፣ ጸሓይ ትበርቕትዓርብ። ክትበርቕ እንከላ መዓልቲ ተበስር። ሰብ ብዓይኑ ተመሪሑ ስለ ዝሰርሕ፡ ዝበዝሕ ንጥፊታቱ ኣብ ግዜ ቕትሪ ብብርሃንዮ ዘካይዶ። ንግሆ ናብ ስራሕ ክወፍር ከሎ ይቕርስ፡ ኣብ ፍርቂ ስራሕ ቀትሪ ይምሳሕ፡ ድኽም ውዒሉ ምሸት ካብ ስራሕ ምስ ኣተወ ኸኣ ይድረር። ጸሓይ ምስ ዓረበት፡ ጸልማት ስለ ዝኸውን ንገዝኡ ኣትዩ ይድቕስ። ነዚ ናይ ስራሕን ድቃስን ይኹን፡ ነዚ ናይ ኣመጋግባ ባህሊ ዝጸለወ ተፈጥሮ እዩ። ብተመሳሳሊ፡ ወቕትታት ክረምቲ፡ ቀውዒ፡ ሓጋይን ጽድያን ብሕርሻን መጓሰን ኣብ ዝነብሩ ሕብረተ-ሰባት፡ መምስቲ ክለማን ኩነታት ናይቲ ወቕትን ብቐጥታ ዝተኣሳሰር ባህሊ ከም ዝፍጠር ኣብ ምግባር ዓቢ ግደ ኣለዎም። ኣብ ሕብረተሰብና ንኣብነት፡ ንዕዮ ጸህያይ ዝምልከት ባህሊ ክፍጠር ዝኸኣለ ብኸረምቲ ተደሪኹ እዩ። ንዓጺድን መኼዳን ዝምልከት ባህሊ ዝማዕበለ ድማ፡ ብድርኹት ቀውዒ እዩ። ብኸምዚ ከኣ፡ ዝተፈላለዩ ተምሳሳት ባህሊ ንክፍጠሩ ምክንያት ዝኾኑ ባህርያዊ ተርእዮታት ክዝርዝሩ ይኸእሉ። ስለዚ እምበኣር፡ ባህሊ፡ ምስቲ ደቂ-ሰብ ዝነብሩሉ ኣከባብን ኩነታትን ተኣስሲሩ እዩ ዝምዕብል። ባህሪ መሰረት ህይወት ደቂ-ሰብ ስለዝኾነ ድማ፡ ህላወኡምን ቀጻልነቱምን ንኸውሕሱ ንባህሪ ዝዕቅቡሉን ዝከናኸኑሉን ባህሊ ከጥርዩ ግድን ይኸውን።

ኩሉ ወዲ-ሰብ ዝገብሮ ባህሊ'ዩ ክንብል ጸኒሕና። ባህሊ ኣመና ሰፊሕ ዓውዲ ምጻኑ'ውን ርኢና። ንባህሊ ድሩት ትርጉም ዝህብ መረዳእታ ግን ኣሎ። ምስ ደርፊ፡ ትልሂት፡ ውራይ... ጥራይ ዘተኣሳስር። ኣዕኑድ ባህሊ እንታይ እዩም?

እቲ ንኹሉ ብኣእምሮን ኢድን ደቂሰብ ዝሓለፈ ዘበለ ዘጣምር ፍልስፍናዊ ትርጉሙ ከም ዘለዎ ኾይኑ፡ ሃገራትን መንግስታትን፡ ኣብ ምሕደራ ባህሊ ዝብላኦ ጽላት ኣዝዩ ውስን ዝበለ እዩ። ቦቲ ፍልስፍናዊ ትርጉሙ መሰረት፡ ኩሉ ደቂ-ሰብ ዝፈጠሩዎን ዘማዕበሉዎን ባህሊ ተባሂሉ ብሓደ ክመሓደር ስለ ዘይክእል፡ ንጥፊታት እቲ ሃገር ወይ ሕብረተሰብ ብብዓውዮ ተወዲቡ እዩ ዝመሓደር። ናይ ሕቡራት ሃገራት ውድብ ትምህርቲ፡ ስነፍልጠትን ባህልን -

ማለት፡ ዩኒቨርሲቲ፡ ከም ኣብነት እንተ ወሲድና፡ በቲ ዝሰፍሐ ፍልስፍናዊ ትርጉሙ፡ ትምህርትን ስነፍልጠትን ንገዛእ-ርእሶም ባህሊ ክነሶም፡ ካብቲ ባህሊ ዝሰምዮ ጽላት ወጻኢ እዩ ዘመሓድሮም። እቲ ዩኒቨርሲቲ ባህሊ ዝብሎ ጽላት ከኣ፡ ብቐንዱ ባህላዊ ውርሻን ስነጥበባትን ዘጠቓልል እዩ። ዩኒቨርሲቲ ንባህላዊ ውርሻ ኣብ ክልተ ይመቐሎ፤ ኣካላዊ፡ ነገራዊ፡ ዝጭበጥ ባህላዊ ውርሻ - ከም ሓወልቲ፡ ህንጻ፡ ኣቕሑሒ ገዛ፡ መሳርሒታት ማእቶት፡ መሳርሒታት ሙዚቃ፡ መሳርሒታት ውግእ . . . ኣካላዊ ባህላዊ ውርሻ ካብ ወለዶ ናብ ወለዶ እናተመሓላለፈ ዝመጽእ ኮይኑ፡ ንዕኡ ንምዕቃብ ዝካየድ ዘድሊ ዕማማት የጠቓልል። እቲ ረቂቕ ባህላዊ ውርሻ፡ ኣካላዊ ህላወ ዘይብሉ፡ ዘይጭበጥን መንፈሳውን ኮይኑ፡ ንወግዕታትን ጽምብላትን፡ በብዓይነቱ ጥበባት፡ ቋንቋ፡ ኣፋዊ ያታታት፡ ወዘተ. ይሓቀሩ። ነቲ ዘዘውትሮ ሕብረተሰብ ፍሉይ መንነት ዝህቦ፡ ካብ ቀዳሞት ናብ ዳሕረዎት እናተወራረሰ ዝመጽእ ረቂቕን መንፈሳውን ሓድጊ ከኣ እዩ። ካብ'ዚ ሓሊፉ ንባህሊ ምስ ደርፊ፡ ሳዕስዒት፡ ውራይ . . ጥራይ ብምትእስሳር ኣዝዩ ጸቢብን ላህመታውን ትርጉም ዝህቦ ኣመለኻኽታ፡ ስፍሓት፡ ዕምቁትን ርቀትን ባህሊ ካብ ዘይምርዳእ ዝመጽእ እዩ። ዜጋታት ብዛዕባ ባህሊ ክህልዎም ዝግባእ ግንዛቦን ንቕሓትን ክብ ንምባል ክካየድ ብዘለዎ ቀጻሊ ኣስተምህሮታት እዩ ኽኣ ክውገድ ዝከኣል። ገለ ሰባት ከኣ'ለዉ ያታዊ እንተ ኾይኑ ጥራይ ባህላዊ ዝብልዎ። ባህሊ ግን ያታውን ዘመናውን ክበሃል ይከኣል'ዩ። ዘመናዊ ኮይኑ ርዲምካዮ፡ ትነብረሉ፡ ተዘውትሮ፡ ብእኡ ትሓሰብ እንተ'ሊኻ - ወላ ካብ ካልእ ዝተለቃሕካዮ ይኹን - ባህልኻ እዩ።

ባህሊ፡ ጥበብ ምንባር ካብ ኮነ፡ ዝተፈላለዩ ሕብረተ-ሰባት መንነቶም ዝገልጽሉ ናይ ገዛእ-ርእሶም ባህሊ ካብ ሃለዎም፡ እቲ ባህሊ ኤርትራውያን እንብሎ፡ መንነት ዝህበና፡ መለለዩና፡ ካብ ካልኣት ዝፈልየና፡ ምስ ካልኣት ዘመሳሰለና፡ ከመይ ይመስል?

ሓደ ካብ'ቲ መለለዩታት ቋንቋታት እዩ። ቋንቋ ክንብል ከለና ግን ዝተፈልየ ቃላት፡ ዝተፈልየ ድምጺ፡ ዝተፈልየ ኣጸሓሕፋ ምህላው ጥራይ ኣይኮነን። ናይቲ ምስላታት፡ ሓሳባት፡ ኣነባብራታት፡ ጥበባት . . እዩ ነቲ ቋንቋ ወኪል ወይ መስተያት ኮይኑ ፍሉይ መንነት ዝህቦ። ንመረድኡ፡ ቋንቋ እንግሊዝ፡ ንኣብነት፡ ባህሊ እንግሊዛውያን ንምግላጽ ዝተፈጥረ ቋንቋ'ዩ። ባህሊ ትግረ ብቋንቋ እንግሊዝ ክገልጽ ዝደሊ ተርጓሚ፡ ብዙሕ ቋንቋ እንግሊዝ ክገልጽ ዘይክእል ባህላዊ ኣምራት፡ ስውያታትን ቃናታትን የጓንፎ። ሓደ ባህሊ ብቋንቋኡ ጥራይ እዩ ብምልኣት ክግለጽ ዝከኣል። ስለዚ ምበኣር፡ ነቲ ባህሊ ካብ ወለዶ ናብ ወለዶ ዘሰጋግሮ ማሕዘሉ እውን'ዩ። ብሓፈሻ፡ ቋንቋ፡ ኣዝዩ

አገዳሲ መርአያ ናይ ሓደ ባህሊ እዩ። አገባብ አነባብራ'ውን አዝዩ ዓቢ መለለዩ እዩ። ሰባት ብዓቢኡ ካብቲ ንኸባቢኡም መሰረት ህይወቶም ንምግባር ዝገብሩዎ ጸዕሪ ሓደ ስርዓተ-አነባብራ ይፈጥሩ። ኩሉ'ቲ መርአያ አገባብራኡም ዝኾነ አመጋግባ፡ አከዳድና፡ አሰራርሓ፡ አጸዋውታ፡ ወዘተ. ድማ ፍሉይ መንነት ይህበም። አገባብ አነባብራ፡ ብአካላውን ረቂቕን ባህሊ ዝግለጽ፡ ነገራውን መንፈሳውን መልክዓት ዘጠቓልል፡ ኩሉ መዳያዊ ህይወት ሓደ ሕብረተሰብ እዩ። ሃይማኖት'ውን ሓደ መግለጺ መንነት'ዩ። ርግጽ'ዩ ኣብ ገሊኡ እቲ ሃይማኖት ኣብ ካልኣት ሕብረተ-ሰባት'ውን ክዝውተር ይኸእል'ዩ። በበይኑ አነባብራ ዘለዎም ሓደ ዓይነት ሃይማኖት ክህልዎም'ውን ይኸእል'ዩ። ሓደ ሕብረተሰብ እንታይ እምነት ይኸተል መግለጺ አነባብራኡ ስለዝኾነ ኣካል ባህሉ እዩ። እንልለዮሎም ክብርታት ከኣ ኣለዉ። ሓደ ካብቶም ሕብረተሰብና ኣመና ክብ ኣቢሉ ዝርእዮም ክብርታቱ፡ ፈታው ስራሕ ምጻን፡ ጸዕሪኛነት፡ ትግሃት እዩ። ርግጽ'ዩ ብዘይሰራሕ ክንበር ስለ ዘይከኣል፡ ኣብ ዝኾነ ሕብረተሰብ፡ ስራሕ ሓደ ተደላዩ ተግባር እዩ። ገሊኡ ሕብረተ-ሰባት ግን ዝያዳ ኻልኣት ንሰራሕ የተባብዕን ንሰራሕተኛ የክብርን። ንኣብነት፡ ኣብቲ ብቐሊሉ ክንበረሉ ዝኸእል ባህርያዊ ጸጋታት ዝተዓደለ ሕብረተ-ሰባት፡ ብዘይ ብዙሕ ጸዕርን ድኻምን ምንባር ስለ ዝከኣል፡ ንባህሊ ስራሕ፡ ሰራሕተኛነት፡ ሓርኮትኮት፡ ወዘተ. ልዑል ኣክብሮት ምሃብ ብዙሕ ተደላዩ ኣይኮነን። ብዋሕዲ ጥረ-ነገራት፡ ዋሕዲ ባህርያዊ ጸጋታት ኣብ ዝሸገር ሕብረተ-ሰባት ግን፡ ኣበርቲዕካ ክትሰርሕ ትግደድ። ኣብ ሕብረተሰብና ስራሕን ሰራሕተኛን ኣዚና ኢና ነክብር። ንትጉህን ሓርኮትኮት ዝብልን ሰብ ኣዕዚዝና ኢና ንርኢ። ዋሕዲ ጸጋታት ዝፈጠሮ ኮይኑ ይርኣዩን። ክረምትና ኣዕጋብን ኣተኣማማንን ኣይኮነን። ዝበዝሕ መሬትና ርቕቕ ኢሉ'ዩ። ከም ደርቕን ኣንበጣን ብዝበሉ ናይ ተፈጥሮ ሓደጋታት ንጥቃዕ ኢና። ስለዚ፡ ብዙሕ ጽዒርና ጥራይ ኢና ክንነብር ንኸእል። ኣብ ከምዚ እምበኣር ሃለኸለኸ ኢሉ ናብራኡ ንዝመርሕ ሰብ ዓቢ ክብሪ ንህቦ። ብቐሊሉ ክነብሩ ዝኸእሉ ሕብረተሰባት፡ ብዛዕባ ትግሃትን ጸዕርን ብዙሕ ኣይሻቐሉን እዮም። ናብ ካልእ ዓይነት ክብሪ ምስ እንሓልፍ፡ ኣብ ምዕራባዊ ዓለም፡ ውልቃዊ ብሉጽነት ሓደ ዓቢ ክብሪ'ዩ። ውልቀ-ሰብ'ሲ ንዝመለኸ መሊኹ መሰስ ክብል ኣለዎ። ኣባና ግን፡ ናይ ውልቂ ዓወት ኣብ ቦትኡ ሃልዩ። እቲ ውልቀ-ሰብ ምስ ከባቢኡ፡ ምስ ሕብረተሰቡ፡ ምስ ኮሙ ክዓቢ እዩ ዝያዳ ዝተባባዕ። ንዕኡም እናደገፈ፡ እኳ ደኣ ኣብ ገሊኡ ንዕኡም ክብል ዋጋ እናኸፈለ፡ ይነብር። ሕብረተሰብና፡ ማሕበራዊ ሓላፍነት ንዝስከምዩ ዝያዳ ክብሪ ዝህቦ። እቲ ክብሪ ዝያዳ ንእኩብ፡ ንኮም፡ ንሓባር'ዩ ዝወሃብ ኣባና። ኣብ ምዕራብ፡ ርእሰ-ማልነት ዘምጸኦ ኣተሓሳስባ ክኸውን ይኸእል፡ ሓደ ውልቀ-ሰብ ዝፈንቀለ ፈንቂሉ

ጫፍ ክበጽሕ ጥራይ እዩ ዝደሊ። ስለዚ፡ ንክብርታት ብዝምልከት፡ ሕብረተ-
ሰባት ይፈላለዩ እዮም። ርግጽ፡ ብዙሕ ምምስሳል ኣሎ። ግን ገለ ክብርታት
ኣብ ገሊኡ ሕብረተ-ሰባት ዝያዳ ዓዚዙ ይርእዮ። ሕብረተሰብ ኤርትራ ብዙሓ-
ባህላዊ ምጻኑ ኣብ ግምት እናእተና፡ ነዞም ልዕል ኢሎም ዝተገልጹ
ክልለዮሎም ዝክእል መርኣያታት ባህሊ ድሕሪ ምርቋሕ፡ እቶም ብዓቢኡ ከም
ሓደ ህዝቢ ዝፍለጠሎምን ፍሉያት መለለዩኡ ዝኾኑን ግን፡ ባእታታት ሃገራዊ
ባህሊ ከም ዝኾኑ ምግላጽ ኣገዳሲ'ዩ። ንሳቶም ድማ፡ እቲ ብሄር፡ ሃይማኖት፡
ከባቢ ከይፈለዩ፡ ንኹሉ'ቲ መጻኢ ዕድሉ ምስ ሃገር ኤርትራ ዝተኣሳሰረ ዘበለ
ዜጋ ዝሓቀኑ ኤርትራውያን እንብሎ መንነትን እቲ ነዚ መንነት'ዚ ዘጉልሕ
ሓባራዊ ታሪኽን እዮም። ሕብረተሰብ ኤርትራ ምስ ካልኣት ሕብረተ-ሰባት
ዘመሳስሎ ምስ እንምልከት ከኣ፡ ባህሊ ብሓፈሻ፡ ኩሎም ሕብረተ-ሰባት
ዝናበሩሉ ኣድማሳዊ ተርእዮ ኣብ ርእሲ ምጻኑ፡ ብጽልዎ ናይቲ ምስ
ዝተፈላለዩ ሕብረተ-ሰባት ዝገብሮ ርክባት፡ ብፍላይ ድማ፡ ኣብዚ ዘለናዮ
ዘመነ ዓውለማ፡ ብዙሓት ምስ ካልኣት ዘመሳስሎዎ ባእታታት ባህሊ የዘውትር
ምህላው ክጥቀስ ይከኣል።

“ደቂ-ሰብ፡ ጥበብ እንተ ዘየማዕብሉ፡

እንስሳታት ኮይኖም ምነበሩ፡ ”

ባህሊ፡ ምስ ቊጠባዊ ምዕባላ ዝቕየርዮ፡ እቲ ንጥፈታትን ኣነባብራን ስለዝቕየር። ኣብ ሕብረተ-ሰብና ብቕጻሊ ዝሰማዕ፡ ሓደ ወለዶ ነቲ ድሕሪኡ ዝሰዕብ ወለዶ፡ ‘ካብ ባህሉ ዝረሓቐ፡ ባህሉ ዘየኸብር’ ብምባል ይነቕፎ። ካብ ባህልኻ ምርሓቕ እንታይ ማለትዮ?

ኣብ ሕብረተ-ሰብ፡ እቲ ዝቐደመ ወለዶ ነቲ ድሕሪኡ ዝሰዕብ ወለዶ፡ ‘ዘምጸእናሉ ውርሻ ኣጽኒዑ ኣይሓዞን፡’ ኢልካ ናይ ምውቃስ ዝንባላ ኣሎ። እዚ ኣረኣእያ እዚ ካብ ቅድም ኣትሒዙ ዝነበረውን ይመስል። ክወንነታዊ ወቐሳ ድዩ? ንዝብል ሕቶ፡ ሓፊሽካ ምዝራብ ዘይኮነስ፡ ነናይ ዘመኑ ኩነታት ኣጽኒዕካ ክትመምዮን ክትትንትኖን እዩ ዝግባእ። ኣብዚ ዘለናዮ መዋእል ዓውለማ ግን፡ እዚ ወቐሳዚ ተዛማዲ ሓቅነት ዘለዎ ኩይኑ እየ ዝረኽቦ። ኣብዚ እዋናትዚ፡ ምዕራባዊ ባህሊ ከም ዝበለጸን ናይ ምዕቡላት ዝበሃሉ ሕብረተሰባት ባህልን ገይርካ ብድፉኑ ናይ ምቕዳሖ ኣንፈት፡ ምስ ስደትን ካልእ ረጅሒታትን ተሓሳሲሩ፡ ኣብ ዘይንግቕ ክፋል ናይዚ ሓድሽ ወለዶ ይርኣ ኣሎ። ምዕራባዊ ባህሊ፡ ብዙሕ ብሉጽን ጽቡቕን መዳያትካ እንተ ሃለዎ፡ ብድፉኑ ክስዓብን ክቕዳሕን ዘለዎ፡ ንባህልኻን መንነትካን ዘንዕቕ ገይርካ ምውሳዕ ግን፡ ምዕባላ ዘይኮነስ ድንቅርና እዩ። ንብዙሓት ሰባት ካብ ባህልና ንወጽእ ኣለና ዘብሎም ዘሎ እዚታት እዩ። ሰም ኢልካ ንዝኾነ ብምዕራብ ዝመጽኣ ምቕባል ኣይግባእን። ነቲ ንምዕባላ ዘድልየና ናይ ምዕራብ ባህሊ ክንጥቀመሉ ግቡእዮ። ናይ ደቂ-ሰብ ስለ ዝኾነ፡ ንምስጋም ብዝሕግዘና መንገዲ ክንወስዶ ቅቡል እዩ። እቶም ሰንኮፍ ኣተሓሳስባ ዘለዎም ሰባት ግን፡ ኣብቲ ንደጋዊ መልክዕ ጥራይ ዝገልጽ፡ ድሕሪት ከትርፍ እንተ ዘይኮይኑ ከሰጉም ዘይክእል፡ ግዳማዊ ትርኢት የተኩሩ። ከመይ ይቕምቀሙ! እንታይ ይኸደኑ! ከመይ ኢሎም ይኸዱ! ከመይ ኢሎም ይዛረቡ!... ንዕኡ ናይ ምቕዳሕ፡ መሰልካ ናይ ምርኣይ፡ ካብ ነብስኻ ናይ ምህዳም ኣንፈት ይሕዙ። እቲ ካብ’ቲ ዝሰልጠነ ሕብረተ-ሰባት - ምዕራብ ይኹን ምብራቕ - ክንወስዶ ዘለና እቲ ንምምሕያሽ ናብራና ዝሕግዝ ጥራይ ክኸውን ኣለዎ። እቲ ንብዙሓት ሰባት ዘሰክፎም፡ ንዓይውን ባህ ዘይብለኒ፡ ኣብ ክንዲ ነቲ ንምዕባላ ናይቶም ሰጉሞም ዘለዉ ሕብረተሰባት ዝደረሽ ምክንያት ፈሊጥናን ኣጽኒዕናን፡ ምስ ኩነታትና ኣዛሚድና፡ ኣብ ነብስና ኣስሪጽና፡ ክንመሃረሉ

እንፍትን፡ በቲ ግዳማዊ ነገራት ተመሲጥና፡ ንዕኡ ክንቀድሕ ንጽዕሮ ይበዝሕ። እዚ ኸኣ ካብ ነበሰኻ ዘርሕቕ፡ ንድሕረት ዝመርሕ፡ ኣይ-ንሶም ኣይ-ንሰኻ ገይሩ ሓዲግ ዘትርፍ ኣረኣእያ እዩ። ስለዚ፡ ቋንቋኻ፡ ክብርታት ሕብረተሰብኻ፡ ኣገባብ ኣነባብራን ጥበባትን ሕብረተሰብኻ፡ ልቦና ቀዳሞት፡ ወዘተ. ኣጽኒዕኻ፡ ነቲ ዝጎደለ እናመላእኻ ክኸዩድዩ ዘለዎ። ምኽንያቱ፡ ሕብረተሰብ እናመልኦ፡ እናለወጠ፡ እናኣመሓየሸ እዩ ዝነበር። ጥብ ኢሉ ኣይኮነን ሓድሽ ነገር ዝመጽእ፡ ካልኣይ ክፋል ወግዒ ጥብብ ኣብ ልዕሊ'ቲ ዝነበረዩ ዝንደቕ። ነቲ ምስ ግዜ ዘይከይድ እናገደፈ፡ ነቲ ምስ ግዜ ዝኸይድ ዓቂቡን ኣብ ልዕሊኡ ዘይነበረ እናወሰኸን እዩ ዝምዕብል። ተበቲኹ ዝመጽእ ምዕባል የለን።

ሰባት፡ ብመንገዲ ጥብብ ኣቢሎም እንታይ እዮም ዝገልጹ? ካብ ጥብብ እንታይ ይደልዩ ትብል?

ጥብብ ደኣ ንምንታይከ ዘዩድሊ!? “ዓለም ብጥብብ፡ እኽሊ ብመኽሰብ!” ተባሂሉ'ኳ ተመሲሉ እዩ። ሰብ ኳንካ እኮ ብዘይ ጥብብ ክንበር ኣይከኣልን እዩ። ጥብብ ዘይደለየሉ መዳይ ህይወት የለን። ብሓፈሻ፡ ጥብብ ክንብል ከለና ግን፡ ስነ-ጥበባት ጥራይ ማለትና ኣይኮነን። ስነ-ጥበባት ከምቲ ኣቐድም ኣቢሉ ዝተባህለ፡ ንባህሊ ወይ ህይወት ደቂ-ሰብ ብፈጠራዊ መንገዲ ዝገልጽ ኣእምሮኣዊ ነጻብራቕ እዩ። ሓደ ፍሉይ ዓይነት ጥብብ'ዩ። ከምቲ እቲ ምስላ ዝእምቶ፡ “ዓለም ብጥብብ...” ክንብል እንከለና ግን፡ ንስነ-ጥበባት ጥራይ ዘይኮነ፡ ኩሉ'ቲ ኣብዛ ዓለም ንምንባር ዘድሊ ብልሓታት፡ ሜላታትን ምህዞታትን ማለትና እዩ። ኣብ ታሪኽ ደቂ-ሰብ፡ ካብቲ ዝተሓተ ፍልማዊ መሳርሒታት እምኒ ክሳብ'ቲ ክሕሰብ ዝከኣል ዝተራቐቐ ቴክኖሎጂ ዘፍረዮ ኣቐሩሑ፡ መሳርሒታት ይኹን ህንጻታት ውጽኢት ጥብብ'ዩ። እዚ በቲ ነገራዊ ወይ ኣካላዊ መዳይ ኮይኑ፡ በቲ ረቂቕ ወይ መንፈሳዊ መዳይ እንተ መጸእና ድማ፡ ደቂ-ሰብ፡ ኣብ ህይወቶም ዝምርሑሉን ዝራኽቡሉን ሓሳባት፡ ፍልስፍናታት፡ ቋንቋታት፡ ... ኩሉ ውጽኢት ጥብብ'ዩ። ባህሊ ተለዋዋጥን ማዕባልንምበር ቀዋሚ ኣይኮነን። ቀላሲ ናይዚ ቀጻሊ ለውጥን ምዕባልን ባህሊ ኸኣ፡ ንሱ ጥብብ እዩ። ንኣብነት፡ ኣብ ፍቕሪ፡ ሓደ ጎበዝ ንሓንቲ ጎርዞ ይፈትዎ። ብቐጥታ ደልየዮ ክብል ኣይደፈረን፡ ሓፊሩ። ግን ከኣ ይደልዩ ስለ ዝነበረ ይስዕባ። ከይረኣዮ ክሓድር ኣብ ዘይክእለሉ ደረጃ በጺሑ። ሽዑ ከምዚ'ሉ ደሪፉ፣ እናደለኹ ዘይደሊ መሲሊ ረኣኹዎ ሓጽር ተኸዊለ። እዚ ጎበዝ፡ ኣብ ዘደንግጽ ኩነታት ይርከብ። ሓጽር ይኸወል፡ ከይርኣ። ይደልዩ ኣሎ ምእንቲ ከይበሃል፡ ከይሕመ፡ ኣዋልድ ዓዱ ዒደረ ከየውጽኣሉ ይስከፍ። ከምዚ ኢሉ ምስ ደረፈ ዝመጽእ ግብረመልሲ ግን ኣሎ። ብገለ ክስማዕ እዩ።

እቲ ወረ ናብ ስድራ ክበጽሕዮ። “እምበኣር እዚ ወድናሲ ፈትዮ ኣሎ። መንገድ እዛ ሓጽር ተኸዊሉ ዝርእያ ዘሎ? እስኪ እዛ ሓጽር ዘይንቐልዓሉ ደቀዮ። እንታይ ገበረ ዝሸገር።” ይብሉ’ዎ ኣብ ፍታሕ ይብጻሕ። ጥብብ፡ ክብ ዝበለ ደረጃ ልቦና፡ ናይ ምምሃዝ ክእለት፡ ፈጠራውነትን ርቀት ኣተሓሳስባን ዘጣምር፡ ኣብ ደደረጃኡን መመድረኹን ንዝተፈላለዩ ሕቶታትን ጠለባትን ደቂ-ሰብ ብምምላስ ንሰብኣዊ ህይወት ዝወንጨፈ መሳርሒ ለውጥን ምዕባለን እዩ። ገለ ውሑድ ኣብነታት ንምርቋሕ፡ እቶም ኣብ ዘመናዊ ስልጣን ዓበይቲ ዝላታት ዝበሃሉ ኢንዱስትሪያዊ ሰውራን ዳህሳስ ጠፈርን ልዑል ደረጃ ጥብብ ዝወለዶም እዮም። እቲ ኣንጻር ኩሉ መሰናኸላት ንኤርትራ ናጻ ሃገር ዝገበረ ዕዉት ጉዕዞ ድማ፡ ውጽኢት ናይቲ በሪኽ ንቐሓት ዝወለዶ ጥበባት ቃልሲ እዩ።

ብዘይ ጥብብ ኣብ ዝብጻሕ ስለ ዘዩምበኣር፡ ደቂ-ሰብ ጥብብ እንተ ዘዩምብሉ፡ እንሰሳታት ኮይኖም ምነበሩ። በዚ ክበሃል ዝጸንሐ ክርእ እንከሎን ብመሰረት ኣብ ኣፋዊ ያታታት ቋንቋ ትግርኛ፡ ብፍላይ ከኣ ኣብ ማሰን መልቀስን ዝገበርካዮ ሰፊሕ መጽናዕቲ፡ ያታዊ ሕብረተ-ሰብ ኤርትራ፡ ጥበባዊ ጽባቕኡ፡ ልቦናኡ፡ ከመይ ይመስል?

ልዑል ደረጃ እዩ ዘለዎ። እቲ ኣብ ኣፋዊ ስነ ጽሑፍ እንረኽቦ ጥበባዊ ብቐዓት፡ ኣብ ምምሃር፡ ምግሳጽ፡ ምምካር፡ ምንቃፍ፡ ምትብባዕ፡ ሰላም ኣብ ምስፋንን ዕርቂ ኣብ ምውራድን ዘለዎ ጽልዎ ሓያል እዩ። እቲ ጥብብሲ፡ ነቲ ሕብረተሰብ ተረዲኡ፡ ብዝረቐቐ መንገዲ ገሊጹ፡ ናብ ካልእ ዝበረኸ ደረጃ ንኸሲጋገር ዘኸእል ድርኺትን ሓይልን ነይሩዎ። ማሰን መልቀስን፡ ኣፈ-ታሪኽ፡ ሕገ እንዳግ፡ ደርፊ፡... ንኣብነት፡ ነቲ ሕብረተሰብ ብዙሕ ፍልጠት ዘስንቐ መምህሩ እዩ ነይሩ። ሓይሊ ናይቲ ሕብረተሰብ ኣብ ምንታይ ነይሩ እንተ ኢልና፡ ‘ይምህር! ይምህር! ይምህር!’ ነይሩ። ቀወምቲ ኣብያተ-ትምህርቲ ኣብ ዘይነበራሉ ዘመን፡ ኣብያተ-ትምህርቲ እቲ ስድራ እዩ፡ እቲ እንዳ ሓዘንዮ፡ እቲ ዳስ መርዓ እዩ፡ እቲ ቤት ሕጽኖትዮ፡ እቲ ባይቶ ዓዲ እዩ ነይሩ። እቶም መማህራን ከኣ ኣብቲ ሕብረተሰብ ፍሉጣትን ልሉያትን ነበሩ። ‘ኣገዳስነት ማሰን መልቀስን ኣብ ባህልና እንታይ እዩ’ እንተ ኢልና፡ ማሰን መልቀስን ኣብ ላዕለዎይ ጽፍሒ ስነ-ግጥሚ ትግርኛ ዝምደብ፡ ኣብ ሕብረተሰብ ዓቢ ጽልዎ ዘሕደረ ጥብብ ምዃኑ ክንገልጽ ግድንዮ። እቶም ንዕኡ ዘቐርቡ ሰባት ከኣ፡ ኣብቲ ሕብረተሰብ ብዙሕ ፍልጠት ናይ ታሪኽ፡ ወለዶ፡ ቋንቋ፡ ናይ ማሕበራዊ ዝምድናታትን ምሕደራን ዘለዎምን ዘጽነዑን እዮም። ምክንያቱ፡ ነዚታት ከየጽነዑ ነቲ ግጥሚታት ክምህዝዎ ኣይክእሉን እዮም። ስለዚ፡ መጀመርታ ፍልጠት እዮም ዝግጥቁ። እቲ ብሓገጎስ ይኹን

ብሓዘን ህዝቢ ዝእከበሉ ናይ ቀብሪ፡ መርዓ፡ ጥምቀት፡ ጽንብል፡... ኣጋጣሚታት ከኣ፡ ክብሉዎ ዝደልዩ እዋናዊ መልእኽቲ ዘመሓላልፉሉ መራኽቢ ብዙሓን እዩ ነይሩ። ሰብ ሞያ ማሰን መልቀሰን ንኸኾኑ፡ ብብዙሕ መስርሕ እዮም ዝሓልፉ። ምስ ዓቢ ማሰኛ እናወፈሩ ይላመዱ። ኣጅኻ እናተባህሉ፡ በቲ ሞያ ይስሓሉ። ገሊኡም ካብ መጓሰ ኣትሒዞም ይጅምሩዎ ነይሮም። ደሓር እቶም ልዑል ተውህቦ ዘለዎም መሰስ ኢሎም ይወጽኡ። ኣይተ ወልደድንግል ዝበሃሉ ማሰኛ ከም ኣብነት ክጠቅስ። ወዲ 17 ዓመት ንሳ ኸለወ፡ ማሰን መልቀሰን ጀሚሮም እዩ ዝበሃል። ውሑዳት ሰባትዮም ከም ወልደድንግል ገና ኮተቴ ኸለወ፡ ማሰ ወይ መልቀሰ ዝጅምሩ። ኣብቲ ዕድመ'ቲ ንኸተቴ ወ ል ደድ ን ግ ል ፡ 'ርእይ ኣቢልካ ዝመጸልካ እንተ ኾይኑ፡ በል'ስኪ፡ ነዚ ጽንጽያ ማሰ በለሉ' ኢለናኦ ሓንቲ ሰበይቲ፡ ናብቲ ብቐድሚኣን ዝዘንቢ ዝነበረ ሃመማ እናኣመልከታ። ጽንጽያ'ታ ጽንጽያ፡ ጽንጽያ ግንቦት ትውለድ ቅነ ጥዕያ መስከረም ትውለድ ቅነ ጥዕያ ብዘይካ ዕውንውን ዘይብልኻ ሞያ ከሳፊ ወይዘራዝር ከፋት መኸምብያ ትሕቲ እምበይተይ ንስኻ ትርእያ። ምስ በለን፡ ካልእ ከየሰዕበለን፡ "ኪድ! በል ኪድ!" ኢለን ኣብ ኢደን ዝነበረ ሂብን ኣፋንዮናኦ ይበሃል። እዚ የዘናግዕን የስሕቕኻ፡ ኣይተ ወልደድንግል ገና ብንሳኣም ከለወ ንዝነበሮም ናይ ምዕዛብ ክእለትን ቅጽበታዊ ናይ ፈጠራ ዓቕምን ከኣ የርኢ። ሕራይ፡ ማሰን መልቀሰን ሓደ ዓይነት ኣፋዊ ያታ እዩ። ብሓፈሻ ኣፋዊ ያታታት ክንብል እንከለና እንታይ ማለትና እዩ? ኣፋዊ ያታታት፡ ጉዳይ ባህሊ ክለዓል እንከሎ፡ ተደጋጊሙ ዝሰማዕ ሓረግ እናኾነ ክመጽእ ጸኒሑ። እንታይ ማለትዮ እንድዩ እቲ ሕቶ፡ ኣፋዊ ያታታት፡ ብኣፍ ጥራይ ካብ ወለዶ ናብ ወለዶ ዝሰጋገር ቃላዊ ባህላዊ ውርሻ እዩ። ኣፋዊ ዘብሎ፡ ጽሑፍ ወይ ከም ካሴት ዝኣመሰለ ካልእ መንገዲ ዘይብሉ፡ ካብ ሰብ ናብ ሰብ ብቻል ዝመሓላለፍ ምጻኑ ክኸውን እንከሎ፡ ያታ ዘይኮነስ ያታታት ዘብሎ ኸኣ እዚ ብኣፍ ዝመሓላለፍ ውርሻዚ፡ ንዝተፈላለዩ መዳያት ናይቲ ባህሊ ዝሓቀኑ ስለ ዝኾነ እዩ። ኣፋዊ ያታታት፡ ኣብ ሓደ ጽሑፍ ዘየዘውትር ሕብረተሰብ፡ ንብምልኡ'ቲ ሰባት ብኣካል እናተራኸቡ ብኣፍ ዘሰጋግሩዎ ፍልጠት፡ ሓበሬታ፡ ልቦናን ቃላቂ ጥበብን ዘጠቓልል ኮይኑ፡ ንኣፋዊ ስነ-ጽሑፍ ምስ ኩሎም ክፋላቱን ጨናፍሩን፡ ንኣፋዊ ታሪኽ ምስቲ ኹሉ ስፍሓቱ፡ ከምኡ'ውን ነቲ ኣቦኖኣዊ ፍልጠት (indigenous knowledge) ዝበሃል ማእለያ ዘይብሉ ቀዳሞትና ኣብ ዘመናት ዘዋህለሉዎ ፍልጠት ኣነባብራኡም ይኹን ከባቢኡም ዝሓቑፊ እዩ። ኣፋዊ ያታታት እምበኣር፡ ሓደ ኣዝዩ ሰፊሕ ክፋል ረቂቕ ባህላዊ ውርሻ እዩ። ናይ ሓደ ቋንቋ ክንድ'ዚ ዝሰፍሐሰ፡ ናይ ትሽዓቲኡ ቋንቋታትና ኣፋዊ ያታታት እልቢ ዘይብሉ ምጻኑ ምግማት ኣየጸግምን። ካብ ሓደ ናብቲ ኻልእ

እናተተርጎመ፡ አብ ንሓድሕዱ ብዙሕ ፍልጠትን ተመኩሮን ንክለዎዎ ድማ ዓቢ ተኸእሎ ኣሎ። እቶም ሰለስተ ክፋላት ናይ ኣፋዊ ያታታት እንታይ እንታይ ዘጠቓልሉ ምዃኖም ንምርዳእ፡ ብመጠኑ ክዝርዝሩ ንዝዓመቑ ግንዛብ ናይቲ ኣምር ሓጋዚ ይመስለኒ። ኣፋዊ ስነ-ጽሑፍ፡ ልቂ (prose) ን ግጥማውን መልክዓት ዝሓዘ ኾይኑ፡ ንጽውጽዎይ፡ ንተረት፡ ንጽዋ መፈጠር (myth)፡ ንተረካብ ዘረባ፡ ንምስላን ሕንቅልሕንቅሊተይን፡ ንዋዛ፡ ንደርፊ፡ ንጨፈራ፡ ንማሰን መልቀስን፡ ንሕምያን፡ ወዘተ. ይሓቀሩ። መብዛሕትኡ ባእታታት ኣፋዊ ስነ ጽሑፍ፡ ኣኸራባይን ሰማዕትን ፊት ንፊት ዝራኸቡሉ ምርኣታዊ ኣገባብ ዝርጋሐ እዩ ዘለዎ። ኣፋዊ ታሪኽ፡ ንበባዓይነቱ ፍጻሜታት ዝምልከት ታሪኽ፡ ንስነ-ትውልዲ (genealogy)፡ ንዝና (legend)፡ ንሕጊ እንዳገባ፡ ወዘተ. የጣምር። ኣቦኖኣዊ ፍልጠት ድማ፡ ንኣገባብ ያታዊ ማሕረስን መጓሰን፡ ንኣገባብ ያታዊ ሕክምና፡ ንስርዓት ያታዊ ትምህርቲ፡ ንትረኻታት በባይኖም ወግዲታትን ጽምብላትን፡ ንትረኻታት ምሕደራ፡ ኩናት፡ . . . ፡ ንፍልጠት ተፈጥሮን ኣድማስን፡ ወዘተ. የጠቓልል።

“ዜጋታት ብባህሎምን ታሪኽምን ንምኹስኳስ

ዝግበር ወፍሪ፡ ጨሪሱ ብገንዘብ፡ ብባጀት፡

ክትመን ዘይክእል ዓንዲ ማእከል ህንጻት ሃገር’ዩ።”

አፋዊ ያታታት ነዮኖት ዓውድታት ረቂቕ ባህላዊ ውርሻ ከም ዘጠቓልል ርኢና፡ እዚ ማእለያ ዘይብሉ ፍልጠትን ልቦናን ሕብረተሰብና ዝሓዘ አፋዊ ያታታት ናብ ዳሕረዋይ ወለዶታት ይሰጋገር ኣሎዶ?

“ሰብ ብያታ፡ እኸሊ ብገበታ” ዝብል ቀዳሞት ዝገደፉልና ምስላ ኣሎ። ከምቲ እኸሊ ብገበታ ዝዕቀን ወይ ዝስፈር፡ መንነት ሰብ ብያታኡ፡ ብባህሉ፡ ብልምዱን ኣነባብራኡን ከም ዝግለጽ ዘመልክት ልቦናዊ ብሂል’ዩ። ዝዓቦዩ ስእሊ ምእንቲ ክህልወና፡ ኣብ ክንዲ ኣብ አፋዊ ያታታት ጥራይ ንውስኖ፡ ባህልናን ታሪኽናን ብሓፈሻ ናብ ዝቕጽል ወለዶታት ይሰጋገር ኣሎዶ ኢልና ዓማሚ ሕቶ ከነቕርብ ዝሓይሽ ይመስለኒ። ሕብረተሰብና፡ ኣቐድም ኣቢሉ ብሰንኪ ሕሱም መግዛእቲ፡ ንኡናት፡ ስደትን ከርተትን ተፈሪዱ ዝተመዛበሎ ከይኣክል፡ ጸኒሑ’ውን ብሰሪ ዓውሎማን ካልእ ዝተፈላለዩ ረቕቲታትን፡ ጸዕቂ ስደት ምስ ብብዓይነቱ ግዳማዊ ጽልዋታት ዝተራእየሉ ማሕበራዊ ምትሕቕቕን ብምስዓቡ፡ ኣብ ምስግጋር ባህሊ ቀሊል ዘይኮነ ብድሆ ፈጠሩ። ኣብ ኩሉ ኣይኹን ደኣ’ምበር፡ ዓብላሊ ክበሃል ብዝኸእል ደረጃ፡ እታ መሃሪት ትውልዳዊ መንነትን መስረጺት ስነ ምግባርን ክብርታትን ዝነበረት ስድራ ቤት፡ ከም ፈላሚት ቤት ትምህርቲ ዜጋታት፡ ተራኣ እናጐደለ፡ ጽልዋኣን ተሰማዕነታን’ውን እናደኸመ ምኻዱ ኣዝዩ ኣተሓሳሳቢ እዩ። ውሑዳት ዘይኮና ስድራ ቤታት፡ ካብ ሰለስተ/ኣርባዕተ ወለዶታቶም ንላዕሊ ክቕጽሩ ዘይክእሉ፡ ንወለዶም ‘ዘመድኪ መጺኡ፡ ዘመድካ ረኺቢዮ’ ዝብሉ ውሑዳት እዩን ዘዕብያ ዘለዋ። ኣቶ የማነ ዳዊት፡ “ጊንጥነት - ኣብ ኣስማት ህጻናት” ብዝብል ኣርእስቲ ኣብ ጋዜጣ ሓዳስ ኤርትራ፡ ብ3 ሚያዝያ 2022 ኣብ ዘውጸኦ መጽናዕታዊ ዓንቀጽ፡ ብዙሓት ወለዲ ንደቆም ከም ኤርትራውያን ክልለዩሉ ዘይክእሉ፡ ካብ ቋንቋና፡ ባህልናን ታሪኽናን ዝረሓቐ ኣስማት የውጽእሎም ምህላምም፡ ቅልውላው መንነት ዘስዕብ ሓደገኛ ተርእዮ ብምጻኑ፡ ቀልጢፉ ንኸእረም ዝሕግዝ፡ መዝነት ዝወሃቦ ትካል ንኸህሉ ይእምም። እዚ፡ ኣብ ኣዝዩ ዘሰክፍ ደረጃ በጺሑ ዘሎ፡ ካብ መንነትና ዝረሓቐ ፍኑው ኣወጸኡ 3ይ ክፋል

አሰማት ዝዕገተሉ ምምሕዳራዊ ስጉምቲ እንተ ዘይተወሰዱ ግን፡ ሓደ እንልለየሉ ኣገዳሲ ባእታ ባህልና ንሓዋሩ ከነጥፍእ ኢና። ስድራ ቤት፡ ብፍላይ ድማ ኣቦን ኣደን፡ ኣብ ቋንቋኦምን ባህሎምን ትርጉም ዘለዎ ስም ካብ ምውጻእ ኣትሒዞም ባህልን ታሪኽን ኣብ ዘመሓላልፍ ህንጸት ኣእምሮ ደቆም ቀጻልን ዕቲብን ጸዕሪ ንምክያድ ሓላፍነት ክስከሙ ይግባእ። “ቈልዓ ብንኡሱ ቆርበት ብርሑሱ” ከም ዝበሃል፡ ገና ኣብ ህጻንነቶም ነዚ ህንጸት ኣእምሮ እንተ ተተሓሒዞም ኸኣ ዓወቶም ርጉጽ ከም ዝኸውን ተመኮሮ ቀዳሞት ወለዶታት ምስክር እዩ። ሕራይ እምበኣር፡ ስድራ-ቤት ኣብ ምስግጋር ባህልን ታሪኽን ክህልዎ ዝግባእ ግደ ገሊጽካ፡ ካልኣት ኣብዚ መስርሕዚ ኣገዳሲ ተራ ዘለዎም ተዋሳኒቲኽ ኣለዉዶ? ከመይ ደኣ፡ ካብ ስድራ ቤት ተቐቢሉን ምስኡ ተወሃሂዱን ንዜጋታት ብቋንቋኦም፡ ባህሎምን ታሪኽምን ክኹስኹስ ዝግብኦ ብዓቢኡ ስርዓተ-ትምህርቲ ኣሎ። ዘመናዊ ትምህርቲ፡ ዳርጋ ኩሉ ዜጋ ብእኡ ዝሓልፍ፡ ስሩዕ ኣገባብ መተሓላለፊ ፍልጠት ስለ ዝኾነ፡ ኣብ ምስግጋር ባህልን ታሪኽን ዝህልዎ ተራ ኣመና ዕዙዝ እዩ። ዛጊትከ ስርዓተ-ትምህርትና ነዚ ትጽቢትዚ ኣማሊኡዎዶ? ዝብል ሕቶ ምልዓል ኣገዳሲ እዩ። ስርዓተ ትምህርቲ ኤርትራ፡ ፖሊሲ ቋንቋ ኣደ ብምኽታል፡ ኣብ መባእታ ደረጃ ብሃገራዊ ቋንቋታት እዩ ዝምህር። ካብ ማእከላይ ደረጃ ንደሓር፡ መምሃሪ ቋንቋ እንግሊዝኛ ካ እንተኾነ፡ ድሕሪ ሓምሻይ ክፍሊ፡ ትምህርቲ ቋንቋ ከም ሓደ ዓይነት ትምህርቲ ክሳዕዚ ኣብ ማእከላይ ደረጃ ዝተኣታተወሉ ቀረባ ዓመታት፡ ክወሃብ ኣይጸንሐን። ግን ሕጂውን ኣብ ማእከላይ ደረጃ ከይተሓጽረ፡ ትምህርቲ ቋንቋ እናዓመቐ ብምኻድ፡ ክሳብ ካልኣይ ደረጃ፡ ካብኡ ሓሊፉውን ክሳብ ዩኒቨርሲቲ ክቐጽል ይግባእ። ብኸምዚ መንገዲ፡ ብቋንቋኦም ክሳብ ላዕለዎይ ደረጃ ክመሃሩ ዕድል ዝረኽቡ ዜጋታት እዮም ድማ ብቐዓት መምህራን፡ ተመራመርቲ ቋንቋ፡ ደረሰቲ፡ ሃዩሰቲ፡ ጋዜጠኛታት፡ ዳያኑ፡ ጠበቓታት፡ መደርቲ፡ ኣንባብቲ፡ ወዘተ. ክኾኑ ዝክእሉ። ትምህርቲ ቋንቋ፡ ኣብ ዝኾነ ደረጃ፡ ምልክት ናይቲ ቋንቋ ብዘለዎም፡ ነቲ ቦቲ ቋንቋ ዝግለጽ ስነ ጽሑፍ፡ ኣፋዊ ያታታትን ዝተፈላለዩ ዓውድታት ባህልን ፈትፊቶም ብምፍላጥ ናብ ተመሃሮ ከሲጋግሩዎ ብዝክእሉ መምህራን ክወሃብ ኣለዎ። ትምህርቲ ቋንቋ፡ ኣብ ታሕተዎይ ደረጃ ተደራቱ ኣብ ርእሲ ምጽንሑ፡ ሕጽረት ምኹራት መምህራን ቋንቋውን ስለ ዘሎ፡ ስርዓተ-ትምህርትና፡ ንባህልና ናብ መጻኢ ወለዶ ኣብ ምትሕልላፍ ዛጊት ዝገበሮ ኣበርክቶ ከምቲ ዝግብኦ ኣይኮነን ዝብል ገምጋምዩ ዘሎኒ። ትምህርቲ፡ ከም ኣብ ኩሉ ኻልእ፡ ኣብ ምዕቃብ ባህልን መንነትን ዘለዎ ልዑል ኣገዳስነት ተራእዩ፡ ፍሉይ ቆላሕታ ክግበረሉ ኸኣ ሓደራ እብል። ነቶም ባህሊ ኣብ ምትሕልላፍ ዝዋስኡ ኣገደሰቲ ትካላት ብብሓደ

ክንፈልጠምን ከነለልዮምን አድላዬ ስለ ዝኾነ፡ ካብ ስድራ ቤት ናብ ስርዓተ-ትምህርቲ ሰጊርና፡ ካልኣት'ውን. . . ኣብ ምስግጋር ባህልን ታሪኽን፡ ዓቢ እጃም ዘለዎ ቀጺሉ ዝመጽእ ትካል መራኽቢ ብዙሃን እዩ። መራኽቢ ብዙሃን ማለት፡ ሬድዮ፡ ተለቪዥን፡ ጋዜጣ፡ ከም ስሙ ብኣንሳእ ናብ ብዙሓት፡ ኣሸሓት ይኹኑ ምልዮናት ሰባት በጺሑ ሓበሬታ ዘመሓላልፍ ዓማሚ መሳርሒታት ርክብ እዩ። ብጥንቁቕ ሓላፍነታዊ ኣገባብ እንተ ተታሒዙ ኽኣ፡ እቲ ማሕበራዊ መራኽቢታት እንብሎ፡ ከም ዩትዩብ፡ ፈይስቡክ፡ ዝኣመሰሉ ድጂታዊ መንገድታት ርክቡ'ውን ንዓንኬል ዝርጋሐ መሊሱ እዩ ዘስፍሖ። መራኽቢ ብዙሃን ኤርትራ፡ ብበበይኑ መልክዓት፡ ባህልን ታሪኽን ናብ መጻኢ መለዶታት ንምትሕልላፍ ዝፍንዎ መደባት ውሑድ ኣይኮነን። ጽልዋኡ'ውን ብኡ መጠን ዝምስገን'ዩ። ቅልጡፍ ግብረ መልሲ ዝርከቦ ሓያል መሳርሒታት ስርጸት ስለ ዝኾነ ግን፡ ናብዚ ትምህርታዊ ዕላማ ከም ዝውዕል ጌርና ብዝተዓጸጸፈ መጠን ክንጥቀመሉ ይግባእ። በብዓውዱ፡ ዓሚቕ፡ መጽናዕቲ ዝተኻየደሉ፡ ብውሕሉል ጥበብ ኣቀራርባ ዝተሰነዩ፡ ውሁድ መደባት ባህልን ታሪኽን ክዳሎ ምስ ዝኽእል፡ ነባርን ኣድማዕን ውጽኢት ከም ዝህልዎ ዘጠራጥር የብሉን። ከምዚ ዝበለ ብምርምር ዝተዳለወ ጽኑዕ መደባት ድማ፡ ዘይረኣይዎ ክርእይዎ፡ ዝረኣዩዎ ኽኣ ደጋጊሞም ከስተማቕሩዎን ኣጸቢቕም ክርድኡዎን፡ ክፍኖ እንከሎ ዘይተወልዱ ወይ ንኣሸቱ ዝነበሩ ድማ ርእዮም ምእንቲ ክመሃሩሉ፡ ኣብ ዘዝተወሰነ እዋን ብውጥን ክደጋገም ኣለዎ። ተመሳሳሊ መደባት ሬድዮ'ውን ከምኡ። እቲ ኻልእ ኣገዳሲ ዝብሎ መሰጋገሪ ባህልን ታሪኽን፡ ስነ-ጥበባዊ ፍርያት እዩ። ፍርያት ስነ-ጽሑፍ ብኹሉ ዓይነታቱ፡ ፍርያት ሙዚቃ፡ ትያትር፡ ፊልም፡ ቅብኣን ቅርጻን፡ ኢደ-ጥበብ፡ . . . ከምቲ ኣቕዲምና ዝተዛረብናሉ፡ ንባህሊ ብፈጠራዊ መልክዕ ስለ ዝገልጽ፡ ብረቂቕ ኣገባብ ባህልን ታሪኽን ዘመሓላልፍ ውርሻ እዩ። ስነ-ጥበባዊ ፍርያት፡ በብዓውዱ ፍሉይ ኣቀራርባታት፡ ብንባብ፡ ብምርኢት እዩ ናብ ኣስተማቕርቱ ዝሰጋገር። ንምትሕልላፍ ምቹእ መድረኽ ዝፈጥር ፈስቲቫላትን ካልእ ፍልይ ዝበለ ኣጋጣሚታትን'ውን ይውደበሉ እዩ። ገለ ካብዚ፡ ኣብ ምርምር ተመኡሱ ብጥበባዊ ኣገባብ ብመልክዕ መጽሓፍ፡ ሙዚቃ (ደርፊ)፡ ትያትር (ድራማ)፡ ፊልም፡ ወዘተ. ዝቕረበ ፍርያት ድማ፡ ኣብ ምስግጋር ባህልን ታሪኽን እወታዊ ውጽኢት ከመዝግብ ይርከብ። ስነ ጥበባዊ ፍርያት ኤርትራ፡ ንባህልን ታሪኽን ኤርትራ ዘንጸባርቕ ሃገራዊ መንነት ክህልዎ ኣብ ደቂቕ መጽናዕቲ ሕብረተሰብ ኤርትራን ስነ-ኣእምሮኡን ተሰራቱ፡ ጥልቕ ብዝበለ ፍልጠት ጅግራፊያውን ተፈጥሮኣውን ሙከራታት ሃገርና ዝተሰነዩ ክኸውን ይግባእ። ብኸምዚ ዝፈረየ ስነ-ጥበባዊ ዕዮታት ምስ ዝኸውን ከኣዩ ሃገራዊ ስነ-ጥበባት' ዘብል ሚዛን ዝወሃቦ። ብኣጠቓላሊ፡ ኣብ ምዝዛም ናይዛ

ክንዛረበላ ዝጸናሕና ባህልን ታሪኽን ናብ ዝቕጽል ወለዶታት ናይ ምስግጋር ነጥቢ፡ ስድራ-ቤት፡ ስርዓተ-ትምህርቲ፡ መራኽቢ ብዙሃንን ፍርያት ስነ-ጥበባትን ብቐንዶም ነዚ ወሳኒ መንነታዊ ዕማምዚ ኣብ ምፍጻም ዘለዎም ረዚንን ንኣድሕዱ ተመላላኢን ተግባራት፡ ካልእ ኣማራጺ ዘይብሉ፡ ጽኑዕ መሰረት ምዕባለን ቀጻልነትን ኤርትራ እዩ። እዚ፡ ዜጋታት ብባህሎምን ታሪኽምን ንምኹስጻስ ዝግበር ወፍሪ ኸኣ፡ ጨሪሱ ብገንዘብ፡ ብባጀት ክትመን ዘይክእል ዓንዲ ማእከል ህንጻት ሃገር እዩ።

“ስነ-ጥበብ፡ ብጽባቅአዊ መንገዲ

ንሓቂ እንተ ገለጹ፡ ነባሪ እዩ።”

አብ ዝሓለፈ ዕለልና፡ ብዛዕባ ኣገዳስነት መጽናዕቲ ገለጽካ ነይርካ። ዕምቁት ዘለዎ መጽናዕቲ ዘይምክያድ ግን ብዙሓት ስነ-ጥበባኛታትና ይሕመይሉ እዮም። ርእይቶኻ?

መጽናዕቲ ወይ ምርምር፡ ፍልጠት ንምድላብ ዝካየድ ንጥፈት እዩ። ዝድለብ መጠን ፍልጠት ከኣ፡ ብመጠን ዕምቁትን ስፍሓትን ናይቲ መጽናዕቲ እዩ ዝውሰን። ደቂቕ መጽናዕቲ ዘካየደ፡ ዝዓመቕ ፍልጠት ክህልዎ ግድንዩ። አብ ስነ ጥበባት ጥራይ ዘይኮነ፡ አብ ዝኾነ ካልእ ሓበሬታ ዝዘርግሓሉ ዓውዲ ዕዮ፡ ዕምቁት ፍልጠት፡ ሓደ ካብቶም ንብቕዓት ናይቲ ፍርያት ዘገድሱ ቀንዲ ረጅሒታትዮ። ዓሚቕ ፍልጠት ምህላው ግን ንበይኑ ኣኻሊ ኣይኮነን። ነቲ ፍልጠት ብኸመይ ተቕርቦ ወሳኒ እዩ። ብኸመይ ከም ተቕርቦ ንክትትልም፡ ክቕርብ ዝኸእል ምሉእ ፍልጠት ወይ ሓበሬታ ክህልወካ ስለ ዝግባእ፡ ኣቕዲሙ፡ ፍልጠት ዝእከበሉ መጽናዕቲ ክፍጸም መሰረታዊ እዩ። ኣንባቢ፡ ሰማዒ ወይ ረአዩ፡ ማለት ኣስተማቓሪ ስነ ጥበባዊ ፍርያት፡ ዝኾነ ስነ ጥበባዊ ስራሕ፡ ነቲ ዝተላዕለ ኣርእስቲ ብዝምልከት፡ ዝዓመቕ ፍልጠትን ዝረቕቕ ጥበብን ክቕርቡ ትጽቢት ስለ ዝገብር፡ እቲ ስነ ጥበባኛ ነዚ ክብ ዝበለ ትጽቢትዚ ብዝለዓለ ደረጃ ከዕግብ ኣብ ዝኸእል መጽናዕትን መስርሕ ፈጠራን ክጽመድ ይግባእ። ብጎደሎ መጽናዕትን ጎደሎ ምህዞን ዝዳሎ ስነ ጥበባዊ ዕዮ፡ ነቲ ዝድለ ፈጠራዊ ደረጃ ዘየማልእ ተራ ስራሕ ኮይኑ እዩ ዝተርፍ። ዓይነቱ ለጠቕ ካብ ዝበለ ብዙሕ ፍርያት፡ ዓይነቱ ክብ ዝበለ ውሑድ ፍርያት ይበልጽን ይምረጽን። መብዛሕትኡ ግዜ ኸኣ፡ ደረሰቲ ይኹኑ ካልኣት ሞያውያን ስነ ጥበባት፡ ብሓደ ወይ ውሑድ ብሉጽ ስራሕት እዮም ዝፍለጡ። ስነ ጥበባኛታት እምበኣር፡ ኣብ ክንዲ ናብ ብዝሒ ፍርያት፡ ናብ ዓይነት ኣተኩሮም ክሰርሑ እዩ ነባርን ተዘካርን ውጽኢት ዝህልዎ። እንተ ተኻሊሉ፡ ዓይነት ዘለዎን ብዙሕን ክኸውንዎ ኸኣ ምሒር ይድለ። ጎዳይ መጽናዕትን ስነ ጥበባኛታትን ኣልዒልና ዳህሳስ ተመኮሮ ክንገብር ከለና፡ ኣብ ግምት ከነእትዎ ዝግብኣና ሓደ ኣገዳሲ ነጥቢ ኣሎ። ንሱ ድማ፡ ብዙሓት ካብ ኣብ

ስነ ጥበባት ሃገርና ዝነጥፉ ዘለዉ ሰብ ሞያ፡ ብስሩዕ ትምህርቲ ስነ ጥበብ ዘይሓለፉ፡ ሞያታቶም ብልምዲ ጥራይ ዘጥረዩ ብምጻፍም፡ ብዛዕባ ኣገዳስነት መጽናዕትን ኣገባብ ኣጸናንግን ስልጠናታት ዘይረኽቡ ኣፍረይቲ እዮም። ስለዚ ኸኣ፡ እዚ ሕጽረት'ዚ ብገለ መዳይ ንግይነት ፍርያቶም ክጸልዎ ከም ዝኽእል ምግንዛብ የድሊ።

ስነ-ጽሑፍ ሃገርና፡ ምስ ጽሑፍ ካብ ዝተላለየሉ ዘመነ መግዛእቲ፡ ኣብ መስርሕ እንታይ ለውጢ ወይ ምዕባል ኣምጺኡ ትብል?

እቲ ሕቶ ብፍላይ ብዛዕባ ጽሑፋዊ ስነ ጽሑፍ ካብ ኮነ፡ ምስቲ ዝነበረ ዓሌታውን ኣመና ሕሱምን ኣተሓሕዛ ጣልያን፡ ኣብ እዋን መግዛእቲ ኤርትራዊ ስነ ጽሑፍ ክነበር ዘይሕሰብዩ ነይሩ። “ሓደ ዛንታ” እትበሃል፡ ብዶክተር ኣባ ገብረየሱስ ሃይሉ ዝተደርሰት ቀዳመይቲ ልቢ ወለድ ቋንቋ ራብዓይ ክፋል ባህልን ስነ-ጥበብን ኤፍረም ሃብተጽዮን ትግርኛ፡ ኣብ እዋን ጣልያን ተጻሒፋ ኣብ እዋን መግዛእቲ ብሪጣንያ እያ ተሓቲማ። ጣልያን፡ ንዕለክርና ደቀባት ኣብ ሰራዊቶም እትበድህ ስለ ዝኾነት፡ ክትሕተም ኣይምፈቐዱን። ጽሑፋዊ ስነ ጽሑፍ ሃገርናምበኣር፡ ኣብ እዋን ምምሕዳር ብሪጣንያ እዩ ተኣታትዩ። መሰረት ጽሑፋዊ ስነ ጽሑፍና ዝተነብረሉ ኣገዳሲ መድረኽ ድማዩ። ኣብዚ እዋንዚ፡ ነቲ ዝነበረ ማሕበራዊ፡ ቍጠባዊ ይኹን ፖለቲካዊ ኩነታት ዝገልጽ ጽሑፋት፡ ግጥምታት፡ . . . ኣብ “ናይ ኤርትራ ሰሙናዊ ጋዜጣ”ን ካልኣት ጋዜጣታትን ይወጽእ ነይሩ። ኤርትራውያን ሓሳባቶም ዝገልጹሎም ቋንቋታት ትግርኛን ዓረብን ስፍሕ ዝበለ ዕድል ረኽቡ። እዚ፡ ኣብቲ ሕብረተሰብ ዓቢ መንቋሕቋሕታዮ ፈጠሩ። ንባብ ማዕቢሉ፡ ሓሳባት ዝግለጹሉ ባይታ ኸኣ ተዋሂቡ። ትምህርቲ ቋንቋ ትግርኛውን ኣብዚ መድረኽዚ እዩ ፈለሙ። ትምህርትን ጋዜጣን ደረኽቲ ናይቲ ዝተፈጥረ ስነ ጽሑፋዊ ንጥፊታት ነይረን። ኣርብዓታት፡ ኣብ ታሪኽና ንፈለማ፡ ሓድሽ፡ መበቄላዊ፡ ብዙሕ ካብኡ ምስ ኣፋዊ ያታታት ዝተኣሳሰረ፡ ብዛዕባ ምዕባል ቋንቋ ዝዘቲ፡ ወዘተ. ጽሑፋት ዝተኣንገደሉ መድረኽ ምንባሩ ዝያዳ ኣገዳሲ ይገብሮ። ናብ ናይ መድረኽ ስነ ጥበባት ምስ እንመጽእ ከኣ፡ ብ1947 ማሕበር ተዋስኦ ደቀባት (ማ.ተ.ደ.) ቁይማ፡ ብቐንዱ ትያትራዊ፡ ብመጠኑ ድማ ሙዚቃዊ መደባት ተቐርብ ነይራ። እዋን ምምሕዳር ብሪጣንያ ብሓፈሻ፡ ከፋቲ ዓይኒ ነይሩ ክበሃል ይከኣል።

ድሕሪ ምምሕዳር ብሪጣንያ ዝመጽእ መድረኽ ፈደረሽንክ ኣብ ምምዕባል ስነ ጥበባት፡ ብፍላይ ከኣ ኣብ ዘመናዊ ስነ-ጽሑፍ ሃገራና እንታይ ኣበርክቶ ነይሩዎ?

ፈደራላዊ ምትእስሳር ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ፡ ውዲሉ ሓዲሩ ከም ዝፈርስን ኤርትራ ኣካል ኢትዮጵያ ንምግባራ ከም ዝጥዕምን ኮይኑ ዝተወጠነኳ እንተ ነበረ፡ ኤርትራ ናይ ገዛእ ርእሳ ውሽጣዊ መንግስቲ፡ ባይቶ፡ ባንዴራ፡ ወግዓዊ ቋንቋታት ምምሕዳርን ትምህርትን ክህልዎ ዘፍቅድ ቅዋም ጸዲቐ ስለ ዝነበረ፡ ብውሱን ደረጃ፡ ኤርትራ ከም ሃገር እትግለጸሉ ትካላትን ትእምርትታትን ብጭቡጥ ዝተራእየሉ መድረኽ ታሪኽ እዩ ነይሩ። እዚ ክወንነት'ዚ፡ ብአንጻር'ቲ እናገደደ ዝኸይድ ዝነበረ ተጻብኦታት ኢትዮጵያ፡ ኣብ ልቢ ህዝቢ፡ ብፍላይ ድማ ኣብቲ መንእሰይ ወለዶ፡ መንፈስ ኤርትራዊ ሃገራዊነት ሰራውር ከም ዝሰድድ ገበረ። ኣብ እዋን ፈደራሽን፡ ድሮ ኣብ ኣርብዓታት ዝተመስረተት ማ.ተ.ደ.ን ኣብ 1957 ዝቐመጠ ማሕበር ምምሕዳሽ ሃገራዊ ልምዲ (ማ.ም.ሃ.ል.)ን ዘቐርብኦ ዝነበራ ድራማውን ሙዚቃውን መደባት ምርኣት፡ ከምኡ'ውን ኣብ ጋዜጣታት ዝወጽእ ዝነበረ ግጥምታት እንተ ዘይኮይኑ፡ ስነ ጽሑፋዊ ኣገዳስነት ዘለዎ ዝተሓትመ መጻሕፍቲ ኣይነበረን። ናብቲ ፈደራሽን ብሕዳር 1962 ምስ ፈረሰ፡ ኤርትራ ኣብ ውሽጢ ኢትዮጵያ ከም ትኣቱ ዝተገብረሉ መድረኽ ቅሉዕ መግዛእቲ ምስ እንሰግር፡ ኣብ ስሳታትን መጀመርታ ሰብዓታትን ዝፈረዩ ዘመናዊ ስነ ጥበባዊ ስራሓት፡ ካብቲ ናይ እዋን ፈደራሽን ብዓይነትን ዓቕንን ከም ዝልዕል'ዩ ዝግምገም። ብ1961 ዝተመስረተት ማሕበር ትያትር ኣስመራ (ማ.ት.አ.) ን ዝተፈላለዩ ኣብቲ መድረኽ'ቲ ዝቐማ ከም “ሮኬት”፡ “ዘርኣይ ደረስ”፡ “መቐልሕ ጓይላ”፡ “መርሓባ” ዝኣመሰላ ባህላዊ ጉጅለታትን ዘፍረዩ ሙዚቃውን ትያትራውን ዕዮታት ሚዛን ዝወሃቦ ክፋል ናይዚ ስርሓት'ዚ እዩ። ካብ ልቢ ወለድ መጻሕፍቲ፡ “ዓቢዱዶ ትብልዎ?” ብበዩን ሃይለ፡ “እምባፍራሽ” ብመምህር ሙሳ ኣሮን፡ “ወጠጠ እንዳቦይ ዓንዱ” ብበርህ ኣርኣያ፡ “ማርቆሳይ ወይኒ ምስ ሕምባሻይ” ብኣባ ኢሳቕ ገብረየሱስ ክጥቀሳ ይኸእላ። ብግጥሚ ካብ ዝተዳለወ መጻሕፍቲ ኸኣ፡ “መጋረጃ (ናይ ደም ጽሑፍ)” ብመምህር ኣስረስ ተሰማ፡ “ናይ ምስጢር ደብዳቤ” ብዕቕባይ ወልደገብርኤል ክጥቀሳ ዝግብኡን እየን። ብሰንኪ'ቲ ዝነበረ ጽንኩር ሳንሱር (censorship)፡ ከይሕተም ወይ ከይድረፍ ዝተኸልከለ ስነ ጽሑፋዊ ስራሓት ምንባሩ ድማ፡ ርዱእ ነጥቢ እዩ።

ስነ ጥበብ ሃገርና ኣብ እዋን ሓርነታዊ ቃልሲኽ?

ኣብ ምምዕባል ኤርትራዊ ሃገራዊ ስነ ጥበባት፡ እቲ ኣዝዩ ኣገዳሲ መድረኽ እቲ ናይ ቃልሲ መድረኽ እዩ። ኣብ ገድሊ፡ ብመንጽር ዕላማታት ቃልሲ፡ እቲ ስነ ጥበባት ብዋናኡ፡ ኣብ ቦታኡ፡ ይዕምብብ ስለ ዝነበረ፡ ናይ ክእለት፡ ተመኡሮ ወይ መሳለጥያ ድሩትነት ዝፈጠሮ እንተ ዘይኮይኑ፡ እቲ ሃገራዊ ስነ ጥበባት - ብፍላይ ኣብቲ ንሃገራዊ ጉዳያት ዝምልከት - ሰፊሕ ዕድል'ዩ

ረኪቡ። ንኹሉ መዳያት ቃልሲ፡ ብኹሉ ቋንቋታት ሃገርና ንምግላጽ ዝሕልን ባይታ ተፈጠሩ። ምስ ግዜ፡ ቀስ እናበለ፡ ዝነበሮ ናይ ክእለት፡ ተመኡሮ፡ መሳርሒታት፡ . . . ውሱንነት እናመልኦ ኸኣ፡ ምስቲ ኻልእ ገድላዊ ጸዕርታት ተወሃሂዱ፡ ነቲ ቃልሲ ንምዕዋት ብዘኸእል ደረጃ ውጽኢታዊ ነይሩ።

ዕዮታት ስነ ጥበብ ሰውራ ናብ ጥበባዊ ብልጸት ንምብጻሕን ነቲ ክወንነት ንምንጽብራቕን እንታይ ጸዕርታት እዩ ተኻይዱ?

ባህላውን ስነ ጥበባውን ንጥፊታት ቃልሲ፡ ኣዝዩ ሰፊሕን ዝተፈላለዩ ንኡስ መድረኻት ዝሓለፈን ስለ ዝኾነ፡ ኣመና ጽምቕ ኣቢሊ እዩ ክምልስ። ክሳብቲ ገድሊ ኤርትራ፡ ነቲ ሓራ ዘውጸኦ ሰፊሕ መሬት ክለቕቕ ዝተገደደሉ፡ በብደረጃኡ ኣብ ሓምለ 1978 ተጀሚሩ፡ ለካቲት 1979 ዝተዛዘመ ስትራተጅያዊ ምዝላቕ፡ ኣብ ህዝባዊ ግንባር ሓርነት ኤርትራ ኣዝዩ ውሱን ንጥፊታት ስነ ጥበብ እዩ ተኻይዱ። ብ1975 ቁይማ ንሓደ ዓመት ዝኸውን ዝሰርሐት ጉጅለ ባህሊ ነይራ። ብ1976 ተወዲባ ክሳብ እዋን ምዝላቕ ብዝነጠፈት ካልእ ጉጅለ ባህሊ ኸኣ ተተኪኦ። ኣብ 1979 ግን፡ ድሕሪ ምዝላቕ፡ ኣብ ታሪኽና ትንሳኤ ተባሂሉ ክጽዋዕ ዝኸእል ባህላውን ስነ ጥበባውን ምንቅስቃስ ተላዒሉ። በቲ ክፈጥሮ ዝኸእል ንቕሓትን ሰፊሕ ኣመለካኽታን ነቲ ዝጽበዩና ዝነበረ ነዊሕ ቃልሲ ከዳልወናን ኣብ ዓወት ከብጽሓናን ዝኸእል ዝዓበዩ መሳርሒ፡ ባህሊ ምጻኑ ተኣሚኑሉ። ኣብዚ መድረኽዚ፡ ምምስራት “ድምጺ ሓፋሽ ኤርትራ” ዓቢ ዝላ ነበረ። ኩሉዚ ተደማሚሩ፡ ነቲ ወተሃደራዊ ሓይልና ክመርሖ ዝኸእል ንቕሕ ኣረኣኢያ ንኸዓቢ ሰፊሕ ናይ ባህልን ምንቕቓሕን ስራሓት ተበጊሱ። ኣብቲ ዓመት፡

ዓመትን ፈረቃን፡ አብ ምምሃር፡ ምምኳር፡ ምልላይ ምስቲ ጥበብ ዘተኩረ ንጥፊታትዮ ተኻይዱ። እቶም ስነ ጥበበኛታት፡ አብዚ መስርሕ'ዚ እዮም ዝልለዩ፡ ዝስልጥኑን ዝምዕብሉን። አብ መፋርቕ 1981፡ ካብ ባህላዊ ጉድለታት ብርጌዳትን ክፍልታት ደጀንን፡ ከምኡ'ውን ካብ ካልኣት ኣሃዱታት ተሓርዮም ብዝመጽኡ ስነ ጥበበኛታት ማእከላይ ጨንፈር ባህሊ ቈይሙ። አብዚ ኣቃውማዚ፡ ጨንፈር ባህሊ፡ ባህላውን ስነ ጥበባውን መጽናዕትታት እናገበረ፡ ንጥፊታት ስነ ጽሑፍ፡ ሙዚቃ፡ ድራማን ትልሂትን ዘካይድን ዝኣልን ትካል ህዝባዊ ግንባር ኮይኑ እዩ አብ ውሽጢ ክፍሊ ፖለቲካዊ ምንቕቓሕን ትምህርትን ባህልን ተወዲቡ። አብ ዓውድታት ሙዚቃን ናይ ኢድ ስእልን (ቅብኣ፡ ቅርጽ፡ . . .) ኣቐዲሞም ተማሂሮም ንሜዳ ዝወጽኡ ክኢላታት ስለ ዝነበሩ፡ አብያተ-ትምህርቲ ሙዚቃን ናይ ኢድ ስእልን ተመስሪቱ ነበረ። ስነ ጽሑፍ ይኹን ድራማ ዝተማህሩ ሰብ ሞያ ስለ ዘይነበሩ ግን፡ ኣለምሰገድ ተስፋይ፡ ስነ ጽሑፍን ድራማን ንምምዕባል አብ ዝሕግዝ ነናይ ዓውዱ መጽናዕትታት ብምእታው፡ “ስነ ጽሑፍ፡ ኣመዓባብላኡን ተራኡ አብ ሰውራን”፡ ኣሰዲቡ ድማ፡ “ድራማ” ዝኣርእስተን መጻሕፍቲ ኣዳልዩ። አብ ዓዓውደን ብዙሕ ዝመሃራን ንምዕባል'ቲ ሞያታት ዘበርከታን ፍርያት ከኣ ኮይነን። ስልጠና፡ መጽናዕትን ተመኰሮን ተመላሊኡ ነቲ ብብዓውዱ ዝፈሪ ዝነበረ ስነ ጥበባዊ ስራሓት ናብ ዕምቄትን ርቀትን ገጹ ወሲዱዎ። ውድድራት ስነ ጽሑፍን ቅብኣን እውን ንምዕባልን ተፈላጥነትን'ቲ ጥበባት ጠቓሚ ነይሩ። ውድድራት ስነ ጽሑፍ፡ ንኣብነት፡ ሓደ-ሓደ ተውህቦኦም ዘይፈልጡ ዝነበሩ ተጋደልቲ ዕቑር ዓቕሞም ከለልይሉ ዝኸእሉ ዕድል ፈጠሩ። ድሕሪ'ቲ ብ1987 ብጨንፈር ባህሊ ዝተኻየደ ሳልሳይ ውድድር፡ “ነቕፌታዊ ገምጋም ሳልሳይ ውድድር ስነ ጽሑፍ” ዝብል፡ ጸሓፍቲ፡ አብ ትሕዝቶን ቅርጽን ክኸተልዎ ዝግባእ ኣገባባት ኣጸሓሕፋ ዝሕብር መጠነኛ መወከሲ ተዳልዩ። ካብቲ ሳልሳይ ውድድር ስነ ጽሑፍ፡ እተን ብሉጻት ዛንታታት ተሓቲመን ተዘርጊሐን። ብጨንፈር ባህሊ ትዳሎ ዝነበረት፡ ልሳን ባህልን ስነ ጥበብን መጽሔት “ነጸብራቕ” እውን ተራኣ ዓቢ ነይሩ። ዓውድታት ስነ ጽሑፍ ህየሳ፡ ሓጺር ዛንታ፡ ግጥሚ፡ መጽናዕታዊ ጽሑፍ፡ ሌላ፡ ዜናታት ባህልን ስነ ጥበብን፡ ዋዛን ካርቱንን ዝሓዘት ከኣ ነይራ። ስነ ጥበባት እምበኣር፡ አብ ዘመነ ገድሊ፡ ከም ውጽኢት ናይቲ ንቓልሲ ብጥበብ ወይ ስነ ጽባቕ (aesthetics) ንምንጽብራቕ ዝግበር ዝነበረ ጸዕሪ ብዙሕ ሰጉሙ እዩ። ምስ ምትእትታው ቴክኖሎጂ ቪዲዮ ድማ፡ ደርፍታትን ድራማታትን ክንዮ መድረኽ ብፊልም'ውን ከም ዝቐርብ ኮይኑ፡ አብ ወጻኢ ናብ ዝቐመጥ ዝነበረ ህዝብና ብቪዲዮ ተዘርጊሑ። ሜዳ፡ ምስቲ ኹሉ ዝነበሮ ድሩትነት፡ ብሉጽ ዕዮታት ኣፍርዮ እዩ። እንታይ'ዩ እቲ

ምክንያት? ኣብ ሜዳ ዝፈረዩ ስነ ጥበበኛታት፡ ብመንጽር'ዚ ክትብሎ
ዝጸናሕካ ድሩትነት፡ ስራሓቶም ነባሪ እዮ። እቲ ስነ ጥበባዊ ፍርያት፡ ኣብ
ጽልዋኡን ጽባቕኡን'ዩ ዝፈላለን ኣብ ደረጃታት ዝከፋፈልን እንተ ኾነ፡
ብሓፈሻ ስራሓት ስነ ጥበብ ሜዳ፡ ኣብ ኣእምሮ ተጋደልትን ህዝብን
ብምሕዳር፡ ስምዒትን ወንን ኣለዓዲሉ፡ ምሂሩ፡ ኣተሰፍዮ፡ ኣሕሲቡ፡
ኣመራሚሩን ኣዘናጊዑን ነቲ ቐንዲ ተግባራት ስነ ጥበብ ፈጹምዎ እዩ ክበሃል
ይከኣል። ነቲ ጥበባዊ ደረጃኡ ግን ከጋንኖ ኣይደልንዮ። ብውልቁ ዝዳሎ
ፈጠራዊ ስራሓት፡ ብክፉት ርእይቶ መሳርሕቲ ይህብትም'ሞ፡ እቲ ውሁብ
መሳለጥያታት ብዘፍቅዶ ተኣሂንካ ይቐርብ ነይሩ። ካልእ ነቲ ጥበባት ነባሪ
ዝገብሮ፡ እቲ ቡቲ ጥበባት ዝግለጽ፡ ናጻ ሃገር ዘምጽእ ነባርን ረዚንን ታሪኽ
ስለ ዝኾነ እውንዮ። እቲ ስነ ጥበባት፡ ነቲ ክወን ሓቂዮ ዘንጸባርቑ ነይሩ።
ስነ ጥበብ፡ ብጽባቕኣዊ መንገዲ ንሓቂ እንተ ገለጹ፡ ነባሪ እዮ።

“ህየሳ፡ ሃናጺ እምበር አዕናዊ ክኸውን የብሉን፡

አራሚ እምበር ደሃሊ ክኸውን እውን አይግባእን።”

ከምቲ ኣብ ዝሓለፈ - ንቀንዲ መድረኻት ስነ-ጥበብና ብሓፈሻኡ ዝጻህሰሰናዮ፡ ብዛዕባ ናይ ድሕሪ ናጽነት ትሕዝቶ ስነ-ጥበባትና ዘሎካ ርእይቶ ከተካፍለና?

ናይ ድሕሪ ናጽነት ስነ-ጥበባት ክንብል እንከለና፡ ብዛዕባ ናይ ልዕሊ 30 ዓመት ስነ-ጥበባዊ ንጥፊታት ኢና ንዛረብ ዘለና። እዚ ድማ፡ ብሓያሎ ንመስርሕ ምፍራይ ስነ-ጥበባት ዝጸሉ ኩነታት ዝተሓልፈ ነዊሕ ግዜ እዩ። ኣብ መጽናዕቲ ተመርኩስካ ጥራይ ኢኻ ዕሙቕ ዝበለ ርእይቶ ይኹን ገምጋም ክትህበሉ ዝግባእ። ብዛዕባ መድረኽ ድሕሪ ናጽነት ዘካየድኩዎ መጽናዕቲ የለን። ካልኣት ዝገበሩዎ መጽናዕቲ እንተ'ልዩ'ውን ዝፈልጦ የብለይን። ኣብ ዝርዝራት ከይኣተኹ፡ ካብ ሓፈሻዊ ኣፍልጦ ተበጊሶ ክዛረብ እንተ ኾይነ ግን፡ ኣብዚ ዝተጠቐሰ ዓመታት'ዚ፡ ኣብ ዓዓውዱ፡ ማለት ኣብ ስነ ጽሑፍ፡ ሙዚቃ፡ ትያትር፡ ፊልም፡ ቅብኣ፡ ኢደ ጥበብ፡ ወዘተ. ዝፈረየ ብርክት ዝበለ ጽቡቕ፡ ገሊኡ ድማ ንኡድ ስራሓት ኣሎ። ቦቲ ኻልእ ወገን ድማ፡ ውሑድ ዘይኮነ ደረጃኡ ትሕት ዝበለ ስራሓት ምቕራቡ ክጠቕስ እደሊ።

ዝበዝሕ ካብ ዕዮታት ጥበብና ናይ በዓላት፡ ናይ ዩትዩብ፡ ወዘተ. ኮይኑ፡ ንሽዓ ኢልካ ዝሰራሕ እምበር ነባሪ ስራሕ ይሰራሕ የለን፡ ጉያ-ጉያ ናብ ምፍናው፡ ናብ ሕትመት፡ ናብ ኤግዚቪሽን ኮይኑ ዝብል ርእይቶ ይቐርብዩ። ርእይቶኻ?

መጀመርታ፡ እዚ ኣበሃህላ'ዚ ኣብ መጽናዕቲ ዝተመስረተ ኾይኑ ኣይረኣየንን። ዝኾነ ነባሪ ስነ ጥበባዊ ስራሕ ይፈሪ ከም ዘዩሎ ዘመልክት ዓማሚ ኣበሃህላ ድማዩ። እቲ ሓቂ ግን፡ ከምኡ ኣይኮነን። ይብዛሕ ይውሓድ፡ ገለ ነባሪ ስነ ጥበባዊ ስራሓት ይፈሪ ምህላዉ ክከሓድ ኣይክእልን። ኣብ በዓላት ካብ ዝቐርብ ተዋስኦታት ወይ ሙዚቃዊ ድራማታት ገሊኡ ጥበባዊ ደረጃኡ ከምቲ ዝድለ ከም ዘይኮነ እሰማማዕዮ። ብዙሕ ብዩትዩብ ዝፍኖ ስነ ጥበባዊ ፍርያት ንምርኣይኻ ዕድል እንተ ዘይረኽብኩ፡ ካብቲ ውሑድ ዝበለ ዝረኣኹዎ፡ እቲ ሓደሓደ፡ ዝግባእ ፈጠራዊ ጻዕሪ ዘይሓለፎ ወይ መጽናዕቲ

ዝጎደሎ ምጻኑ'ውን አስተብህል'ዩ። ሓፊሽካ ብምዝራብ ጥራይ ክሕለፍ ግን፡ አራሚ ወይ ሃናጺ ውጽኢት ኣየምጽእንዮ። ኣብ ዝኾነ ይኹን ዓውዲ ስነ ጥበባት፡ ነፍሲ-ወከፍ ስራሕ ነናቱ ኣፈጣጥራን መንነትን ስለ ዘለዎ፡ ብብውልቁ ተራእዮ እዩ ብሞያዊ ኣገባብ ክህየስ፡ ማለት ክግምገም ዝግባእ። ከምዚ ዝበለ ኣተሓሕዳዮ ሽኢ፡ ምዕባለ ስነ ጥበባት ኣብ ምምጻእ ኣበርክቶ ዝህልዎ። ምስዚ ሓፊሽካ ሚዛን ምሃብ ኣተሓሳሲ ንኣንፊይ ክልዕላ ዝደለ “ስነ-ጥበባኛ” ትብል ቃል ኣላ። ኣብዚ እዋናት'ዚ፡ ስነ-ጥበባኛ ፈቕዶኡ ትስማዕ ማንም ቃል ኮይና ኢና ንረኽባ። ቅሩብ ግጥምታት ጽሑፉ፡ ኣብ ሓደ ኣጋጣሚ ዘንበበስ ሓምሻይን ናይ መወዳእታን ክፋል ስነ-ጥበባኛ፡ ገለ ቅብኣታት ሓዊሱ፡ ኣብ ሓደ ትርኢት (ኤግዚቭሽን) ዝተሳተፈስ ስነ-ጥበባኛ፡ ሓደ ኸልተ ዜማታት ኣውጺኡ ንደረፍቲ ዝሃበስ ስነ-ጥበባኛ፡ ክልተ ሰለስተ መ-ዚቃዊ ድራማታት ኣዳልዮ ንምርኢት ዘቕረበስ ስነ-ጥበባኛ፡ ... እዚ ኸምዚታት ዝበለ ኣብ መራሽቢ ብዙሃን ይኹን ኣብ ካልእ መድረኻት ተደጋጊሙ ዝዘውተር ዘሎ ኣጸዋውዓ፡ ንትርጉም ናይቲ ቃል የፍኡሶ ኣሎ ዝብል ኣረኣእያ ኣሎኒ። ሓደ ሰብ፡ ስነ-ጥበባኛ ንክበሃል ክበቅዕ፡ ኣብቲ ዝሓዞ ሞያ ስነ-ጥበብ ብዘፍረዮ ስራሓት ወይ ድማ ደራፋይ፡ መ-ዚቀኛ፡ ተዋስኣይ፡ ተለሃያይ፡ ኮይኑ ብዘቕረበ ምርኢታት፡ ብክኢላታት ናይቲ ሞያን ብኣስተማቕርቲ ስነ-ጥበብን ኣፍልጦ ዝረኸበ ክኣለት (ብቕዓት) ምስ ዘጥሪ ክኸውን ኣለዎ። ቦቲ ሞያኡ ኣብቲ ሕብረተሰብ ተዛማዲ ጽልዋን ተቐባልነትን ዘሕደረ ክኸውን'ውን ኣለዎ። ካብዚ ሓሊፉ ግን፡ ንዝኾነ ኣብ መገዲ ዘሎ፡ ገና ብዙሕ ዝተርፎ ሕጹይ ናይቲ ሞያ፡ ስነ-ጥበባኛ ምባል፡ ነቲ ግቡእ ትርጉም ናይቲ ቃል ዝጅልሕ ኮይኑ'የ ዝረኸቦ።

“ትማሊ ነይሩ” ትብል ኣበሃህላ ኣብ ስነ-ጥበብ ትደጋገም እያ። “ሎሚ” ኣብ ጽባቕ ጥበብ ትሰኣን ድያ? ስለምንታይ ኢና ገለ ሰባት፡ ኣብ ሕሉፍ እዋን ዝተሰርሐ ስነ-ጥበባዊ ዕዮ ንናፍቕን ነድንቕን ትብል?

ሎሚ ውላድ ትማሊ ብምጻና፡ ክልቲኣን ተሓሳሲን ክርኣያ ስለ ዘለወን፡ ነታ ንሎሚ ዘምጽአት ትማሊ ከነስተማቕራ፡ ክንዝክራ፡ ክንናፍቃ'ውን ይግባእ። ከምኡ እንተ ዘይገይርና፡ ኣብ ሎሚ እንነብረሉ መወከሲ ኣይክህልወናንዮ። ግን ከኣ፡ ከምቲ ትማሊ ዝስተማቕር፡ ዝዝከር፡ ዝናፈቕ ዝገደፈትልና፡ ሎሚ'ውን ኣብ ጽባሕ እትዝከረሉን እትናፈቕሉን ውርሻ ክትሓድግ ኣለዎ።

ትሓድግ ኣላዶ ትብል?

ብኸምቲ ንጽብዮ ደረጃ ኣይኮነንምበር፡ እወ።

ተራ ስነ-ጥበባዊ ህየሳ አብ ምምዕባል'ቲ ዓውዲ ከመይ ትርጉም?

ስነ-ጥበባዊ ህየሳ ከነአዲስ ምዕር ክንቀፉ ኣይደልዩን እዮም፡ ኮረይቲ እዮም ዝብል መረዳኢታ ኣሎ። ከም ሕብረተሰብ፡ ኣንብብቲ፡ ኣስተማቕርቲ፡ ንኣድቲ፡ ንፉዓት ነቕፍቲ፡ ተጻወርቲ ነቕፊታ፡... ኣይኮንናን እዩ ዝበሃል። ርእይቶኻ? ስነ-ጥበባዊ ህየሳ (art criticism)፡ ንሓደ ስነ-ጥበባዊ ስራሕ፡ ትሕዝቶኡን ቅርጹን ምስ ሓያልን ድኹምን ጎድንታቱ መርሚርካ ገምጋም'ቲ ዕዮ ናይ ምሃብ ሞያዊ ተግባር'ዩ። ስነ ጥበባዊ ህየሳ፡ ኣዝዩ ኣገዳሲ መስርሕ ምስትምቓርን ምምዕባልን ስነ ጥበባት'ዩ። ኣብ ነፍሲወከፍ ዓውዲ ስነ ጥበብ፡ ምስቲ ፍሉይ ዓውዲ ዝተኣሳሰሩ ሰለስተ ወገናት ኣለዉ። እቲ ቐዳማይ፡ ነቶም ፈጠርቲ፡ ደረሰቲ ወይ ኣቕረብቲ ናይቲ ጥበብ ዝሓዘ፡ እቲ ኻልኣይ፡ በቶም ጽባቕ ናይቲ ስራሕ መርሚርም ገምጋምም ዝዘርግሑ ሃዩስቲ ዝቈመ፡ እቲ ሳልሳይ ኸኣ፡ ነቲ ኣንባቢ፡ ሰማዒ፡ ረኣዪ ማለት ተጠቓሚ ናይ ጥበብ ዝኾነ ህዝቢ ብሰፊሑ ዝሓቀፍ'ዩ። ሃዩስቲ ስነ ጥበብ፡ ኣብ ዘዝመልኩዎ ዓውዲ፡ ዓሚቕ፡ ፍልጠት ዘለዎም፡ ነቲ ዝቕረበ ስራሕ ኣድቂቓም ብምትንታን፡ ብዛዕብኡ ዝህሉ መረዳኢታ ከስፍሑ ብቐዓት ዘለዎም ሰብ ሞያ እዮም። ነቶም ፈጠርቲ ወይ ኣቕረብቲ ናይቲ ዕዮ ጠቓሚ ርእይቶ ብምሃብ ንምዕባል'ቲ ሞያ ብዙሕ ዘበርክቱ ክኣላታት ክኾኑ ከለዉ፡ ነቲ ኣንባቢ፡ ረኣዪ፡ ሰማዒ ዝበልናዮ ወገን ከኣ፡ ብዛዕባ'ቲ ዕዮ ብዝህብዎ ትንታነን ዘቕርብዎ ገምጋምን፡ ስነ ጥበብ ናይ ምስትምቓር ዓቕሙ ክብ ከብሉ ዝኸእሉ ቀለስቲ ኣረዳድኣ ስነ ጥበባት እዮም። ካብ ስነ ጥበባት፡ ንስነ ጽሑፍ ከም ኣብነት እንተ ወሲድና፡ ሃዩስቲ ስነ ጽሑፍ፡ ብዛዕባ'ቲ ብእኩብ ወይ ብውልቂ ዝገምገምዎ ድርሰት፡ ጽባቕን ሓይልን ናይቲ ስነ ጽሑፍቲ ስራሕ ይገልጹ፡ ድኹም ጎድኒ ንዝብሉዎ ድማ ፈልዮም የመልክቱ። እቲ ደራሲ፡ ነቲ ዝቕርበሉ ነቕፊታዊ ሓሳባት፡ ንገሊኡ ተቐቢሉ ንገሊኡ ዘይክቕበሎ ይኸእል'ዩ። እቲ ዝተገብረ ህየሳ ግን፡ ንዕኡ ጥራይ ዘይኮነ፡ ንኻልኣት ከምኡ ዝኣመሰሉ ደረሰቲውን ፈጠራዊ ክእለቶም ንኸዕብዩ ዝሕግዝ ኣማዕባሊ ግደ'ዩ ዘለዎ። ናብ ኣንብብቲ እንተ መጸእና፡ ልዑል ደረጃ ኣናብባ ንኸህልዎም ዝሰሓሉ ብሃዩስቲ እዮም። ካብ ብዙሕ ስነ ጽሑፍቲ ህየሳታት ከኣ፡ ንደረሰቲ ይኹን ኣንብብቲ፡ ኣዝዩ ብዙሕ ትምህርትን ተመኡሮንዩ ዝርከብ። ስነ ጽሑፍቲ ህየሳ፡ ንምዕባል ንባብ ወሳኒ'ዩ፡ ንምዕባል ስነ ጽሑፍ ብቐንዱ'ውን ኣዝዩ ኣድላዪ ረጅሒ'ዩ። ስነ ጥበባዊ ህየሳ ኣብ ሃገርና፡ ኣብ ውሑድ ስራሓት ዝተኻየደ ፈተነታት እንተ ዘይኮይኑ፡ ከም ሓደ ማዕረማዕረ'ቲ ስነ ጥበባዊ ፈጠራ እናኸደ፡ ንዕኡ ክግምግሞ ዝግባእ ዓውዲ ሞያ ማዕቢሉ ኣይተሰርሓሉን። ብስም ስነ ጥበባዊ ህየሳ ዝተገብረ፡ ህየሳዊ ዘይኮነ፡ ኣጥቓዒ ክበሃል ዝከኣል ኣቀራርባ ዝነበሮ ኣብ ክልተ ሰለስተ ስራሓት

ዝተኸሰተ ኣሉታዊ ተመኩሮ'ውን ኣሎ። ህየሳ፡ ሃናጺ'ምበር ኣዕናዊ ክኸውን የብሉን። ህየሳ፡ ኣራሚ'ምበር ደሃሊ ክኸውን ኣይግባእን። ናእዳ ጥራይ ዝጽበዩ፡ ክንቀፉ ዘይደልዩ ስነ ጥበበኛታት ክህልዉ ይኸእሉ'ዮም። ስነ ጥበባዊ ህየሳ፡ ከም ባህሊ ብስሩዕ ተዘውቲሩ፡ ሕብረተሰብና ብዛዕባ ምስትምቓር ስነ ጥበባት ጥልቕ ዝበለ ፍልጠት ምስ ኣጥረየ ግን፡ እቲ ኣረኣእያ ክእረም ይኸእል'ዩ ዝብል እምነት ኣሎኒ።

ብደረጃ ሃገር ዝወሃብ ሽልማት ብሉጽ ጥበባዊ ዕዮ ዘይምህላዉ ከመይ ትርጉም?

“ራይሞክ” ነይሩ፡ ኣይቀጸለን። ብተናጸል ዝግበር ከኣ ኣይሰኣንን። ግን ኣብ ዓዓውዱ እቲ ዝበለጸ ክስመን ክሽለምን ኣድላዪ ይመስለኒ። ከምቲ ሽልማት ራይሞክ ተበጊሱዎ ዝነበረ፡ ብደረጃ ሃገር ንብሉጽ ስነ ጥበባዊ ዕዮታት ዝወሃብ ቀዋሚ ሽልማት ክህሉ ንዕብዮት ስነ ጥበባትን ተራኡ ኣብ ሕብረተሰብን ኣዝዩ ኣገዳሲ እዩ። ከምኡ ክግበር ግን፡ ስነ ጥበባት ምምዕባል ዝዕላምኡ ድልዱል ትካላት ክህሉ ኣለዎ። ብሉጽ ስነ ጥበባዊ ፍርያት ምሽላም፡ ንብሉጽነት ናይቲ ዝሽለም ስራሓት ኣፍልጦ ምሃብ ጥራይ ኣይኮነን። ሰብ ሞያ ስነ ጥበብ፡ ብሉጽ ጥበባዊ ዕዮ ንኸፍርዩ ኣብ ቅዱስ ውድድር ዘእቱ ኣብ ርእሲ ምጻኑ፡ ብዛዕባ ስነ ጥበባት ዝጸንሐ መረዳእታ ሕብረተሰብ ኣብ ምዕባይ'ውን ዕዙዝ ኣበርክቶ ኣለዎ። ውሑዳት ንስነ ጥበባት ዘተባብዑ ክምስገኑ ዝግብእም ትካላት ይኹኑ ውልቀ-ሰባት ገዲፍካ፡ ሕብረተሰብና፡ ገና፡ ነቲ ባህሉ፡ ታሪኹን መንነቱን ዝዕቅበሉን ዘንጸባርቑሉን ስነ ጥበባቱ ንምንባይ፡ ንምትብባዕ፡ ንምምዕልን ንምሽላምን ኣብ ዘኸእሎ ንቕሓት ኣይበጽሐን በሃላይ እዩ። ከምዚ ምጻኑ ድማ፡ ነቲ ስነ ጥበበኛ ብዩማናይን ጸጋማይን ክንፍታቱ እናተገድዐ ዳርጋ በይኑ ኩናት ዝገጠመ ተዋግኣይ ኣምሲሉዎ ይርከብ።

ናይ መወዳእታ ሕቶይ፡ ኣብ ታሪኽ ስነ ጥበብ ሃገርና፡ ብዝገበሮ ጉሉሕን ነባርን ኣበርክቶ ሓደ ሰብ ጥራይ ሽልም እንተ ትበሃል ንመን ምሓረኻ? ስለምንታይ?

ኣብ ታሪኽ ስነ ጥበብ ሃገርና ብዝገበሩዎ ኣዝዩ ጉሉሕን ነባርን ኣበርክቶታት ክሽለሙ ዝግብእም ብርክት ዝበሉ ስነ ጥበበኛታት ርቛሕ ወይ ምረጽ ክበሃል ምፈተኹ። ኣዝዩ ጉሉሕን ነባርን ፈጠራዊ ስራሓት ዘበርከቱ ውሑዳት ስለ ዘይኮኑ። ዝተዋህበኒ ዕድል ንሓደ ጥራይ መሪጸ ክሽልም ስለ ዝኾነ ግን፡ ንኣለምሰገድ ተስፋይ መሪጸ ኣለኹ። ኣለምሰገድ ተስፋይ፡ ኣብ ፈጠራዊ ስነ ጽሑፍ (creative writing)፡ ልብ ወለድ ማለት ኖቪል፡ ኖቪላታትን ሓጻርቲ ዛንታታትን፡ ተዋስኦታት፡ ድርሳናት (essays) ዘጠቓልል፡ ናብ ቋንቋ እንግሊዝ'ውን ተተርጉሙ ዓለምለኻዊ ተቐባልነት ዝረኸበ ብሉጽ ስራሓት ዝደረሰ ጸሓፊ'ዩ። ኣብ እዋን ሓርነታዊ ቓልሲ፡ ኣብ ዓውዲ ስነ ጽሑፍን

ዓውዲ ድራማን መጽናዕትታት ብምክያድ፡ ኣብ ባህላዊ ጉጅለታት ይኹን ኣብ ተጋደልቲ ብሓፈሻ፡ ብዛዕባ ስነ ጽሑፍን ድራማን ንዝነበረ ጽብብ ዝበለን ውሱንን ኣረኣእያ ብምልዋጥ፡ ኣብ ዓዓውደን ብዙሕ ጽልዋ ዘሕደራ ክልተ መጻሕፍቲ ኣዳልዩ። መስራቲ ኣርታዒ ኣብ ዝነበረላ መጽሔት “ነጸብራቕ”፡ ድሕሪ ናጽነት ኣብ ዝገበሮ ቃለ-መጠይቕ፡ “ገድሊ ዝሃበኒ መንፈሳዊ ርወ-የት፡ ንፕሮፌሰር (PHD) ዘመንን ኮይኑ ረኺብዮ” ዝበለ ኣለምሰገድ፡ ኣብ ኣካደሚያዊ መዓርግ ከየድሃበ፡ ንሓያሎ ዓመታት ብዘካየዶ ምርምር፡ ካብ 1941 ክሳብ 1962 ንዝነበረ ፖለቲካዊ ታሪኽ ኤርትራ ኣብ ሰለስተ ዓበይቲ ቅጽታት ኣሕቲሙዎ። ብቋንቋ እንግሊዝ ከኣ፡ ነዘን ሰለስተ ቅጽታት ጸሚቑ፡ ኣብ ሓደ ቕጽ ጽሑፉዎን ኣሎ። ኣለምሰገድ ተስፋይ፡ ነቲ ገዛእትን ወጻእተኛታትን ከከም ዝጥዕሞም እናኣዘንብዑ ክጽሕፍዎ ዝጸንሑ ታሪኽና፡ ብኣና፡ ብኣጠማምታቶም ነቲ ህይወት ዝነበርናዮ ዋናታቱ ክጸሓፍ ኣለዎ ዝብል መትከል ኣተራርኻ ተኸትሉዮ ነቲ ታሪኽ ጽሑፉዎ። እዚ ኣመለኻኽታዚ ኸኣ፡ ኣብ ንኣሽቱ ምሁራትን ተገደስትን ታሪኽ ተቐባልነት እናረኸበ ይኸይድ ኣሎ። ኣለምሰገድ ብዘለዎ ምልክት ቋንቋ እንግሊዝ፡ ንስርሓቱ ይኹን ስራሓት ካልኣት፡ ካብ ትግርኛ ናብ እንግሊዝኛ፡ ከምኡ’ውን ካብ እንግሊዝኛ ናብ ትግርኛ ብምትርጓም፡ ንዝርጋሐ ፍልጠትን ጥበብን ብዙሕ ዘበርከተ ምሁር’ዩ። ናይ ተስፋይ ገብርኣብ “የኑረነቢ ማህደር” ካብ ኣምሓርኛ ናብ እንግሊዝኛ ተርጉሙ ንንባብ ምብቕዑ ድማ፡ መርኣያ ናይዚ ኣብ ዝርግሐ ፍልጠት ዝገበሮ ኣበርክቶ’ዩ። ኣለምሰገድ፡ ኣብ ጨንፈር ትምህርቲ ህዝባዊ ግንባር፡ ሓደ ካብቶም ስርዓተ-ትምህርቲ ሜዳ ዝሓንጸጹ ኣዳለውቲ ካሪክለምን መምህር ቤት ትምህርቲ ሰውራን ብምጻን ኣብ ብዙሓት ተመሃሮኡን መሳርሕቱን ተዘካሪ ጽልዋ ዘሕደረ ተጋዳላይ እዩ። ከም መቐጸልታ ናይቲ ኣብ ሜዳ ዝሓዞ ዝተፈላለዩ ሞያታት፡ ጋዜጠኛ ኾይኑ’ውን፡ እታ ውርይቲ “ልቢ ተጋዳላይ” ትርክቦ ብዙሕ ዓንቀጻትን ሓተታታትን ጽሑፉ’ዩ። ኣለምሰገድ፡ ኣብ ስነ ጽሑፍ ይኹን ኣብ ታሪኽ ንብዙሓት ጸሓፍቲ ክኢላዊ ምኽሪ ብምሃብ፡ ሞያኦም ከማዕብሉ ኣብ ርእሲ ምሕጋዙ፡ ብርክት ዝበለ ናይ ትግርኛን እንግሊዝኛን መጻሕፍትን ካልእ ጽሑፋትን’ውን ኣርቲዑ እዩ። ዛጊት፡ ልዕሊ ዓሰርተ መጽሓፍ ዝደረሰን ሰለስተ መጽሓፍ ከኣ ዝተርጎመን ኣለምሰገድ ተስፋይ፡ ምስዚ ዝገለጽኩዎ ጉሉሕ ኣበርክቶታቱ፡ ስራሓቱ ኣብ ሕብረተሰብ ዝያዳ ጸላውን ጸብለል ዝበለን ኾይኑ ረኺብዮ።